

ลายสานไม้ไผ่

BAMBOO WEAVING PATTERNS

พิทักษ์ น้อยวังคลัง *

Pitak Noivangklung

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, Maha Sarakham Campus

บทคัดย่อ

การศึกษาลายสานไม้ไผ่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการศึกษาถึงคตินิยมในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ รูปแบบ ประโยชน์ และลักษณะของลายสานแต่ละชนิดในเครื่องจักสานไม้ไผ่ โดยใช้วิธีวิจัยแบบสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสังเกต ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่าลักษณะลายสานไม้ไผ่ส่วนใหญ่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษตามคตินิยมของคนในท้องถิ่น การเลือกใช้ลายสานและการสร้างรูปแบบเครื่องจักสานไม้ไผ่จะอาศัยความสะดวกในการสาน ความสอดคล้องกลมกลืน และความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคม รวมทั้งประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันด้านต่าง ๆ ด้วย เช่น สานเป็นภาชนะประกอบอาหาร เครื่องมือจับสัตว์น้ำ เครื่องใช้ภายในบ้าน เครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เครื่องมือเพาะปลูก เป็นต้น นอกจากนี้จากการศึกษายังพบว่าลายสานที่นำมาเป็นส่วนประกอบของเครื่องจักสานมากที่สุดคือลายขัด และในบรรดาลายขัดด้วยกันลายกลมสามเป็นลายที่นิยมมากที่สุด ส่วนลายสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานน้อยที่สุด ได้แก่ ลายกระดิ่ง ลายไส้จ่อ และลายตาเหลวฮ้อ รูปทรงของเครื่องจักสานที่มีประโยชน์ใช้สอยมากที่สุด คือ เครื่องจักสานรูปแบน ส่วนรูปครึ่งวงกลม รูปถ้วย และเครื่องจักสานที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมใช้ในชีวิตประจำวันน้อยที่สุด

---

* โรงเรียนสุวรรณภูมิพิทยไพศาล อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด 45130

ABSTRACT

This study was aimed to investigate folk beliefs in bamboo weaving, weaving patterns, benefits and characteristics of each bamboo weaving pattern in Amphoe Suwannaphum, Roi Et province. Data were obtained through field-work surveys, questionnaires and interview forms given to capable resources persons. The findings found that the bamboo weaving patterns have been handed down from fore-generations as local folk beliefs. The choice of each weaving and weaving patterns was depended upon convenience and appropriateness for geographical and social environments which agreed and harmonized well with the use. When study of bamboo weaving patterns, it reveals that of all the lai khat (cross patterns) the lai klom sam (three circular cross pattern) is the most popular pattern used for weaving the components of the weavings; whereas, the least popular weaving patterns are lai kradong (pattern of flat baskets for winnowing grains), lai sai jo (pattern of inside bars of large flat baskets for raising silk worms), and lai ta laew ho (pattern of round vessels for carrying hogs or reeling the thread). Besides, the weavings that serve the needs for most daily-life uses are flat-shaped weavings; whereas, the bamboo weavings with a half-circle shape, a U shape, and those for symbols of rites are employed to daily-life uses the least.

คำนำ

เครื่องจักสานไม้ไผ่ นับได้ว่ามีความจำเป็นและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทยมาก เพราะเครื่องจักสานไม้ไผ่สามารถนำไปใช้อำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพ ใช้สอยด้านอุปโภคบริโภค หรืออาจใช้ตอบสนองความต้องการด้านจิตใจและความเชื่อถือ ด้วยเหตุนี้กรรมวิธีการการผลิตและการนำเครื่องจักสานไปใช้ประโยชน์ จึงมักได้รับการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากบรรพบุรุษ และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องกันจนกลายเป็นมรดกแห่งสังคม จะเห็นได้ว่าเครื่องจักสานไม้ไผ่แต่ละประเภทหลังจากที่ทดลองใช้สอยและนำกลับมาคิดเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขแล้ว จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้สอย ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่จะกำหนดการเลือกใช้วัสดุ ลายสาน และรูปทรง ตามลำดับ โดยมีเงื่อนไขว่าควรจะสอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตของคนในสังคมแต่ละท้องถิ่นด้วย ซึ่งจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของคนเกี่ยวกับลายสาน รูปทรง และการเลือกใช้วัสดุที่ได้จากธรรมชาติตามท้องถิ่นนั้น เช่น กก หวาย ไบลาน กระจูด เศษ ย่านลิเภา ไบมะพร้าวและไม้ไผ่

เครื่องจักสานพื้นบ้านของไทยส่วนมากจะใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุหลักที่สำคัญ เพราะไม้ไผ่เป็นพืชเขตร้อนที่หาได้ง่าย มีลักษณะผิวแข็ง เหนียว สามารถตัดโค้ง ยึดหยุ่นหรือคืนตัวได้ดี จากคุณสมบัติดังกล่าวจึงมีการนำไม้ไผ่มาผลิตเป็นเครื่องจักสานกันอย่างแพร่หลาย โดยการนำมาจักเป็นเส้นบาง ๆ

ให้มีขนาดต่าง ๆ กัน สำหรับใช้ในการสาน ซึ่งขนาดและชนิดของเส้นดอกสามารถแบ่งตามความเหมาะสมของการนำไปใช้สานได้ 4 ชนิด ดังนี้

1. ดอกปิ่น หมายถึงดอกที่ถูกจักทางแบน มีขนาดใหญ่ จักตามแนวไม้ไผ่ แบนขนานไปกับหลังผิวไม้
2. ดอกผิว หมายถึงดอกที่ถูกจักทางแบนเหลือเฉพาะผิวไม้ไผ่
3. ดอกตะแคง หมายถึงดอกที่ถูกจักทางแบนทำมุมฉากกับผิวไม้ไผ่ซึ่งเป็นส่วนเส้นดอก
4. ดอกกลม หมายถึงดอกที่จักและเหลา มีลักษณะเป็นเส้นกลม

การทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ชาวอีสานถือว่าเป็นงานช่างของผู้ชายหรือเป็นหน้าที่หลักที่ผู้ชายต้องทำ โดยเฉพาะผู้ที่เข้าสู่วัยหนุ่มจะต้องฝึกหัดให้เกิดความชำนาญจนสามารถนำผลผลิตไปใช้สอยในชีวิตประจำวันได้จึงจะได้รับการยกย่องในสังคม ถ้าละเลยหน้าที่หรือขาดทักษะในการจักสานก็จะได้รับการตำหนิจากสังคม เครื่องจักสานไม้ไผ่ของภาคอีสานในปัจจุบันยังเป็นที่นิยมแพร่หลายและมีความสำคัญต่อประชาชนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากรูปแบบเครื่องจักสานแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อซึ่งจะเกี่ยวข้องกับแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างต่อเนื่องและมีระบบด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้เครื่องจักสานไม้ไผ่ยังเป็นที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน และจากการที่เครื่องจักสานไม้ไผ่แต่ละประเภทมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ใช้สอยและตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจแตกต่างกันออกไป และการจะทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ให้ใช้ประโยชน์ได้ตามที่ต้องการนั้น ลายสานนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งที่จะช่วยทำให้เครื่องจักสานไม้ไผ่ตอบสนองความต้องการได้ดีที่สุด เพราะลายสานแต่ละชนิดในเครื่องจักสานแต่ละประเภทจะให้ประโยชน์และมีคุณลักษณะที่เหมาะสมสอดคล้องต่อการนำไปใช้แตกต่างกันออกไป ดังนั้นลายสานในเครื่องจักสานไม้ไผ่จึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของคนในสังคม ประเพณี ความเชื่อ คตินิยม ซึ่งสัญลักษณ์และรูปแบบเหล่านั้นจะปรากฏอยู่ในลักษณะที่ชัดเจนหรืออาจจะแอบแฝงอยู่ในตัววัตถุ

การศึกษาลายสานในเครื่องจักสานไม้ไผ่ก่อให้เกิดความเข้าใจจุดประสงค์ในการสร้างและการรู้จักนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในลักษณะของการผลิตแบบพึ่งตนเอง และเนื่องจากในยุคปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย วัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวอีสาน เช่น เครื่องจักสานไม้ไผ่จึงมีบทบาทน้อยลง เพราะมีการนำวัสดุซึ่งหาซื้อได้ง่าย ราคาถูกมาใช้แทน เช่น นำเชือกไนลอนมาใช้เป็นส่วนประกอบในการทำเครื่องจักสานแทนหวาย หรือการใช้ภาชนะพลาสติกแทนเครื่องจักสานบางประเภท ทำให้ทักษะการจักสานไม้ไผ่มีแนวโน้มจะสูญหายไป ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาลายสานไม้ไผ่อย่างละเอียดเพื่อทำนุบำรุง และอนุรักษ์ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาลายสานไม้ไผ่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ด้วยเหตุผลที่ว่า อำเภอสุวรรณภูมิเป็นอำเภอที่มีหัตถกรรมในท้องถิ่นหลายประเภท โดยเฉพาะเครื่องจักสานไม้ไผ่ซึ่งชาวบ้านยังนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังใช้เป็นส่วนประกอบในพิธีกรรม ความเชื่อ และประเพณี กรรมวิธีการผลิตก็ยังมีถือคตินิยมแบบดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเครื่องจักสานไม้ไผ่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดเหมาะสมที่จะใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้

วิธีการ

ศึกษาจากเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์และสอบถามจากวิทยากร กลุ่มเครื่องจักสาน หรือผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดีที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป จากหมู่บ้าน อพป. ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ และใช้วิธีการสังเกตจากของจริง

ผล

ลายสานในเครื่องจักสานของไทยสามารถแยกออกได้ 4 รูปแบบคือ ลายขัด ลายทแยง ลายขด และลายอิสระ

1. ลายขัด ลักษณะของลายเป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการขัดเส้นดอกเป็นมุมฉากระหว่างเส้นดอกในแนวตั้งและเส้นดอกในแนวนอน ซึ่งในแต่ละแนวจะประกอบไปด้วยเส้นดอกจำนวนหลายเส้นสอดขัดกันตามรูปแบบของลายสานแต่ละชนิด

2. ลายทแยง เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการใช้เส้นดอกสานขัดกันในลักษณะทแยง โดยจะไม่มีเส้นดอกสานขัดกันในลักษณะตั้งฉาก

3. ลายขด เป็นการสร้างรูปทรงด้วยการสานขัดเส้นดอกให้ขดตัวหรือการมัดระหว่างลายสานที่สานเป็นแผ่นแล้วกับส่วนประกอบอื่นของเครื่องจักสานไม้ไผ่ โดยจะเริ่มด้นขดออกมาจากจุดศูนย์กลางเป็นวง ๆ แบบกันหอย

4. ลายอิสระ เป็นลายที่ประดิษฐ์ขึ้นตามวัตถุประสงค์ของผู้สาน ไม่สามารถจัดเข้าหมวดหมู่ได้ ลายสานชนิดนี้จะมีรูปแบบเฉพาะตัวตามความนึกคิดของผู้สาน จึงนับได้ว่าเป็นลายสานซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์อย่างอิสระของตัวผู้สานเอง

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบลายสานไม้ไผ่ในเขตอำเภอสวรรคภูมิ จะพบรูปแบบของลายสานที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งลายสานแต่ละชนิดต่างก็มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสาน หรือใช้เป็นส่วนประกอบโครงสร้างอื่นเพื่อให้สอดคล้องกับการนำไปใช้ประโยชน์ตามความมุ่งหมาย ซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย ความปลอดภัยในชีวิต ตลอดจนความสุขทางด้านจิตใจ ได้ดังนี้

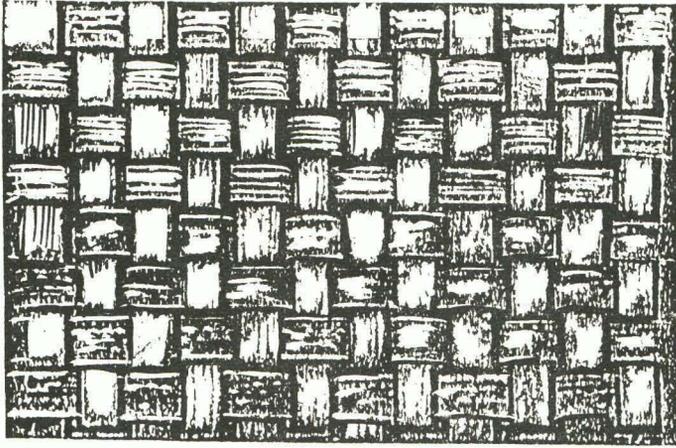
ลายขัด

รูปแบบของลายสานไม้ซับซ้อน สานได้ง่าย สามารถจำแนกลายสานตามลักษณะของการสานและประโยชน์ใช้สอยได้ดังนี้คือ ลายขัดหนึ่ง ลายสอง ลายสาม ลายกระดิ่ง ลายคูป ลายซ้ายขวา ลายกลม ลายกาว และลายปลอก

ก. ลายขัดหนึ่ง เป็นลายสานแบบยกหนึ่งข่มหนึ่ง หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่าขมหนึ่งข่มหนึ่ง ลายขัดหนึ่งยังสามารถแยกออกตามขนาดของเส้นดอกที่นำมาใช้สานได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ลายขัดหนึ่งที่มีขนาดเส้นดอกเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกัน จำแนกเป็น

1.1 ลายขัดหนึ่งซิด เป็นลายสานแบบยกหนึ่งข่มหนึ่งเรื่อย ๆ ไป โดยจะใช้ดอกระแงหรือดอกริ้นเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งในการสานขัดกันระหว่างเส้นดอกริ้นและเส้นดอกสาน (หรือเส้นดอกริ้นและเส้นดอกแวนอน) เพราะเส้นดอกทั้งสองลักษณะดังกล่าวมีขนาดที่แตกต่างกัน กล่าวคือดอกระแงมีขนาดเล็กหน้าแคบเพราะจักเส้นดอกทางเบนตามแนวไม้ไผ่และมีผิวไม้ไผ่ติดอยู่ด้วย ส่วนดอกริ้นมีขนาดใหญ่หน้ากว้าง จักตามแนวไม้ไผ่เบนไปกับหลังผิวไม้ไผ่ ดังนั้น เมื่อนำเส้นดอกมาใช้สานขัดกันจึงต้องเลือกใช้ดอกระแงชนิดใดชนิดหนึ่งสานขัดโดยสอดลงข้างล่างหรือยกเว้นดอกริ้นหนึ่งเส้นและขำหรือข่มเส้นดอกอีกหนึ่งเส้นสลับกันไปโดยตลอด ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในรูปแบบเดียวกัน แต่การยกและการข่มเส้นดอกริ้น ต้องสานขัดให้ตรงกันขำกับเส้นดอกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จก่อนเสมอ แล้วจึงจักเส้นดอกทั้งสองแนวให้ชิดกันก็จะทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นคงรูปอยู่ได้ดี แต่แผ่นสานจะไม่ค่อยเรียบเท่าที่ควร เพราะมีช่องว่างเล็ก ๆ ระหว่างจุดกึ่งกลางด้านข้างของเส้นดอกสี่เส้นที่ถูกบังคับหรือจัดให้ชิดกันเสมอ

ลายขัดหนึ่งชนิด

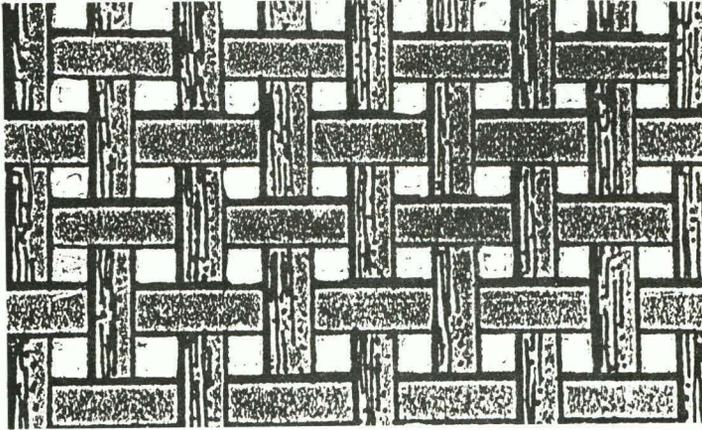
ลายขัดหนึ่งชนิดนี้จะนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการความแข็งแรง แน่นหนา เช่น ส่วนที่เป็นก้นด้านนอกของกล่องข้าวเหนียว* ซึ่งใช้ดอกตะแกรงสานขัดกันให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อความสะดวกต่อการสร้างจุดเริ่มต้นที่ถือว่าเป็นโครงสร้างที่สำคัญส่วนหนึ่งของกล่องข้าวเหนียว ในการซ้อนรูปทรงกล่องข้าวเหนียวชั้นในที่สานเสร็จแล้วหรือเพื่อสานทับซ้อนกันสองชั้น โดยปล่อยให้ไม้เส้นดอกพุ่งออกมารอบ ๆ ด้าน ก่อนที่จะมีการดัดโค้งให้ตั้งขึ้นเป็นเส้นดอที่ตั้งเพื่อจะนำไปใช้สานขัดกันเป็นตัวของภาชนะในชั้นตอนต่อไป หรือใช้สานส่วนที่เป็นก้นชั้นนอกและส่วนที่เป็นฝาชั้นในของกระบุงข้าวเหนียว ซึ่งจะใช้ดอกป็นสานขัดกันระหว่างเส้นดอทั้งสองแนวและตัดให้มีรูปร่างเป็นแผ่นกลม แล้วจึงนำไปซ้อนกันเป็นสองชั้นกับแผ่นลายสานชนิดอื่นที่มีรูปร่างเป็นแผ่นกลม และมีขนาดเท่ากันแล้วจึงผูกยึดติดกับด้านข้างของภาชนะเพื่อเป็นส่วนก้นชั้นในของกระบุงข้าวเหนียว ส่วนแผ่นสานรูปกลมอีกชุดหนึ่งผูกยึดติดกับส่วนฝาซึ่งอยู่ชั้นในของกระบุงข้าวเหนียว

นอกจากประโยชน์ในด้านความแข็งแรงแน่นหนาแล้ว ลายสานชนิดนี้จะช่วยป้องกันไม่ให้สิ่งของที่บรรจุอยู่ภายในร่วงออกมา และยังช่วยให้ไอน้ำจากข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วระเหยออกสู่ภายนอกตามช่องว่างระหว่างเส้นดอที่สานขัดกันได้ จึงไม่ทำให้เกิดหยดน้ำภายใน ซึ่งจะทำให้ข้าวแฉะและบูดเร็ว นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันลมและอากาศร้อนภายนอกที่จะทำให้ข้าวแห้งได้อีกด้วย

1.2 ลายขัดหนึ่งห่าง ใช้ดอกตะแกรงหรือดอกฝิวสานคละกันไปหรือใช้ดอกชนิดใดชนิดหนึ่ง การสานจะจัดเส้นดอในแนวตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะห่างกันพอสมควร แล้วนำเส้นดอสานมาสานขัดที่ละเส้นตามรูปแบบของลายขัดหนึ่ง โดยให้ดอกสานแต่ละเส้นห่างเท่า ๆ กันกับดอที่ตั้ง หลัง

* เครื่องจักสานไม้ไผ่รูปทรงกระบุงใช้สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว (ดูรูปประกอบท้ายเรื่อง)

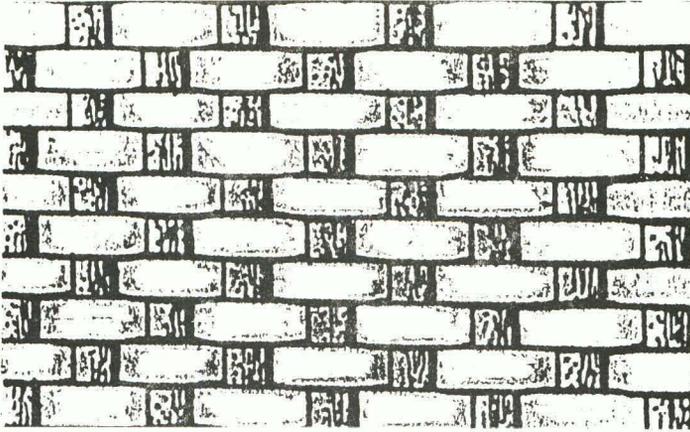
จากนั้นจึงจัดเส้นดอกทั้งสองแนวให้ห่างกันพอประมาณทำให้เกิดลายสานที่มีช่องว่างระหว่างเส้นดอกทั้งสองแนวในลักษณะ โปรง

ลายขัดหนึ่งห่าง

ความแข็งแรงแน่นหนาของลายสานชนิดนี้ ขึ้นอยู่กับการเลือกใช้ชนิดของเส้นดอกและความถี่ห่างระหว่างเส้นดอกที่สานขัดกันเป็นสำคัญ การจัดเส้นดอกแต่ละเส้นให้ห่างกันทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเส้นดอกทั้งสองแนวทำให้น้ำ เศษผงเล็ก ๆ ผ่านออกไปได้ง่าย อากาศถ่ายเทสะดวก และช่วยให้มองเห็นข้างในได้ จึงนิยมนำไปใช้สานส่วนตัวของสุมไก่ สุมจับปลา และใช้สานรั้วสวนครัว โดยจะใช้แผ่นสานวางเรียงกันเป็นแถวเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลานไม่ให้เข้าไปค้ำยื้อพืชผักสวนครัว เป็นต้น

1.3 ลายขัดหนึ่งเส้นดอกสานชิด ใช้ดอกตะแคงหรือดอกผิวสานคละกันไปหรือจะใช้ชนิดเดียวกันก็ได้ การสานจะจัดวางเส้นดอกในแนวตั้งหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ นำดอกสานมาสานขัดที่ละเส้นตามรูปแบบลายขัดหนึ่ง แล้วจึงจัดเส้นดอกสานให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นมีลักษณะทึบ

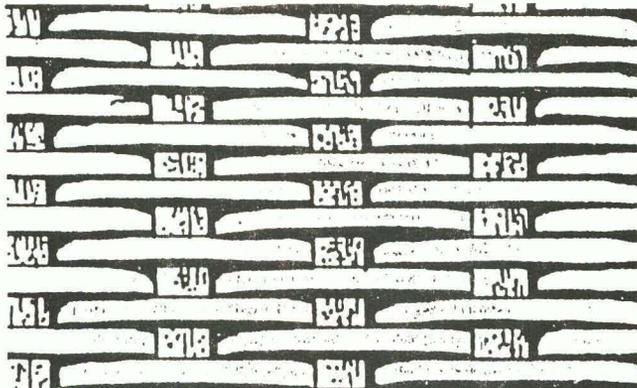

ลายขัดหนึ่งเส้นตอกสานซิด

1.4 ลายขัดหนึ่งเส้นตอกตั้งซิด ใช้ตอกผิวหรือตอกตะแคงสานคละกันไปหรือใช้เส้นตอกเพียงชนิดเดียวหรืออาจจะใช้ไม้ไผ่เป็นซี่ขนาดใหญ่ โดยใช้เส้นตอกที่มีความกว้าง (ความหนา) เท่ากันหรือใกล้เคียงกัน มักนิยมใช้สานภาชนะเก็บเมล็ดข้าวเปลือกสำหรับทำพันธุ์ (สิน) และภาชนะใส่หญ้าเลี้ยงสัตว์ เพราะแผ่นสานสามารถป้องกันหรือกั้นสิ่งของขนาดเล็กไม่ให้เล็ดลอดสู่ภายนอกได้

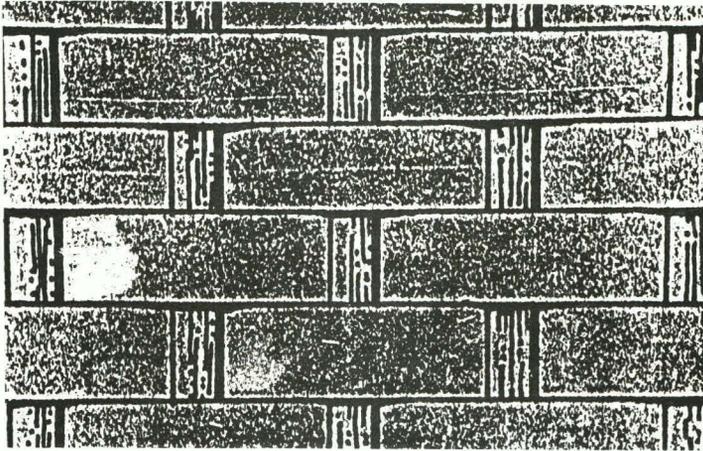
2. ลายขัดหนึ่งที่มีขนาดเส้นตอกไม่เท่ากัน จำแนกเป็น

2.1 ลายขัดหนึ่งที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง ลักษณะเส้นตอกที่นำมาใช้สานขัดกันใช้ตอกผิวหรือตอกตะแคงคละกันหรือใช้เพียงชนิดเดียวก็ได้ แต่เส้นตอกตั้งต้องมีขนาดเท่ากัน ส่วนเส้นตอกสานจะมีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกตั้งประมาณหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสามของเส้นตอกตั้งเสมอ นิยมใช้สานภาชนะที่มีลักษณะทึบโดยตลอด เช่น ตะกร้า ก่องข้าวชั้นนอกและที่รองกากปลาร้า เป็นต้น

ลายขัดหนึ่งที่มีขนาดเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้ง

2.2 ลายขัดหนึ่งที่มีเส้นดอกसानใหญ่กว่าเส้นดอกตั้ง ใช้ดอกตะแคงหรือดอกผิวที่มีขนาดเท่ากันเป็นเส้นดอกตั้ง ส่วนเส้นดอกसानใช้ดอกปิ่นซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าเส้นดอกตั้งประมาณสองเท่า การที่เส้นดอกसानมีขนาดใหญ่ทำให้สานได้พื้นที่กว้างมาก ๆ และสามารถจัดเส้นดอกให้ชิดสนิทกันได้ดี เพราะมีแรงยึดซึ่งเกิดจากการขัดกันของเส้นดอกตั้งสองแนวโดยตรง ทำให้มีความแข็งแรง จึงใช้สานส่วนปากของสุ่มไก่อ

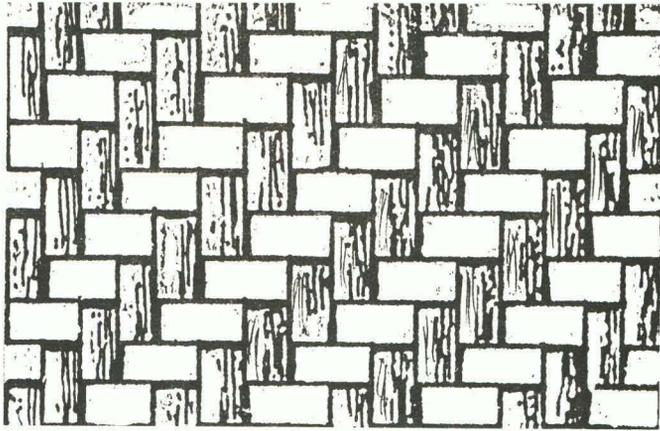
ลายขัดหนึ่งที่มีขนาดเส้นดอกसानใหญ่กว่าเส้นดอกตั้ง

ข. ลายสอง เป็นการสานลายลักษณะยกสองข่มสอง จำแนกตามขนาดของเส้นดอกที่นำมาใช้สานได้ 2 ลักษณะคือ

1. ลายสองที่มีขนาดเส้นดอกเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกัน แบ่งตามลักษณะการจัดเส้นดอกและรูปแบบของลายสาน ได้ดังนี้

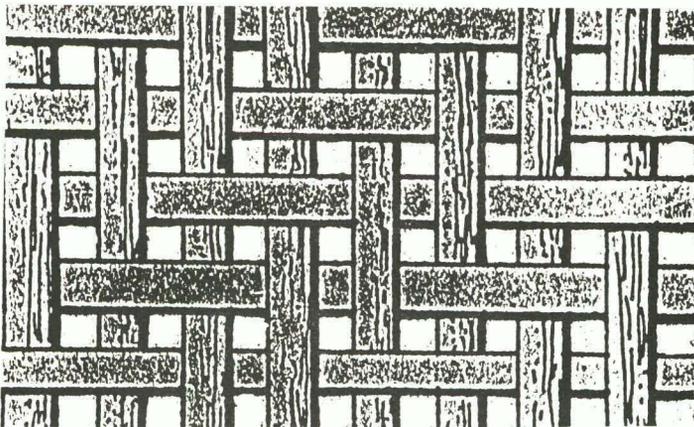
1.1 ลายสองปรกติ ใช้ดอกปิ่นและดอกตะแคงสานคละกันหรือใช้เพียงชนิดเดียว โดยมีขนาดความกว้างและความหนาของเส้นดอกเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน ใช้สานกระเบียน* โดยใช้ดอกตะแคงและดอกปิ่นคละกันไประหว่างเส้นดอกทั้งสองแนวให้เป็นแผ่นตามแนวราบ มีความแข็งแรงแน่นอน และมีลักษณะเป็นแผ่นทึบ จึงสามารถป้องกันเศษสิ่งของหรือแมลงหรือตัวหนอนไม่ให้เข้าไปในภาชนะ

* เครื่องจักสานไม้ไผ่รูปกลม ใช้สำหรับระบายไอร้อนข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว เพื่อให้ไอน้ำระเหยออกบางส่วนก่อนที่จะนำไปเก็บไว้เพื่อรับประทานต่อไป หรือใช้ตาก ผึ่ง วางผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น กระดังเลี้ยงหนอนผีเสื้อหรือใช้รองสำหรับอาหาร

ลายสองปรกติ

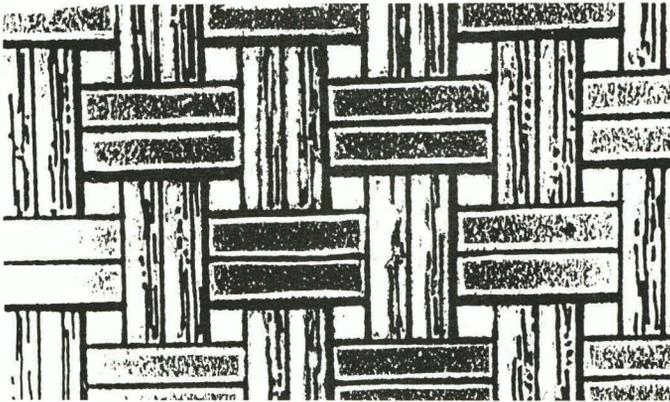
1.2 ลายสองห่าง เป็นวิธีการสานที่ต้องจัดเส้นดอที่ตั้งให้ห่างกันพอประมาณแล้วนำเส้นดอมาสานขัดที่ละเส้น โดยนำดอสานสอดลงใต้ดอตั้ง สองเส้นและข้ามดอตั้งอีกสองเส้นสลับกันไป โดยตลอด ส่วนดอสานเส้นต่อไปก็จะสานในรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มข้ามเส้นดอตั้งต้องให้ดอสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นดอตั้งที่ถูกเส้นดอสานเส้นที่ผ่านมาข้ามอยู่ หรือการยกเส้นดอตั้ง ดอสานจะต้องสอดลงตรงกลางระหว่างเส้นดอตั้งที่ถูกเส้นดอสานที่เพิ่งสานเสร็จผ่านมายกอยู่แล้วจึงสานข้ามและยกสลับกันไปโดยตลอด เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นดอทั้งสองแนวให้ห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นโปร่ง

ลายสองห่าง

ลายสองแห่งนี้เมื่อนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ร่วมกับลายสานชนิดอื่นหรือกับโครงสร้างส่วนอื่นจะช่วยให้ผ้าไหลผ่านได้สะดวก อากาศถ่ายเทได้ดี จึงใช้สานเป็นส่วนกันของช่องลอย*

1.3 ลายสองคู่ การสานต้องจัดเส้นตอกตั้งให้ยู่ชิดกันเป็นคู่ ๆ คู่ละสองเส้น แต่ละคู่จะวางให้ห่างกันพอประมาณ นำดอกสานมาสานขัดที่ละสองเส้นโดยการยกหนึ่งคู่และข่มหนึ่งคู่สลับกันไปโดยตลอด ดอกสานคู่ต่อไปก็จะสานแบบเดียวกันแต่จะสานยกและข่มตรงกันข้ามกับดอกสานเส้นคู่ที่เพิ่งสานเสร็จเสมอ หลังจากนั้นจึงจัดเส้นตอกแต่ละคู่ทั้งสองแนวให้ห่างกันพอประมาณ ลายสานจึงมีลักษณะโปร่ง การที่เส้นตอกยู่ชิดกันแต่ละคู่จะช่วยทำให้เกิดความแข็งแรง สามารถรองรับน้ำหนักและแรงกระแทกได้ดี เหมาะที่จะนำไปใช้สานกันกระโท** โดยเส้นตอกสานขัดกันให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อความสะดวกต่อการสร้างรูปทรง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นโครงสร้างที่สำคัญส่วนหนึ่งของกระโทและจะปล่อยให้เส้นตอกพุ่งออกมารอบด้าน ก่อนที่จะถูกตัดให้ตั้งขึ้นเพื่อสานเป็นกระโท

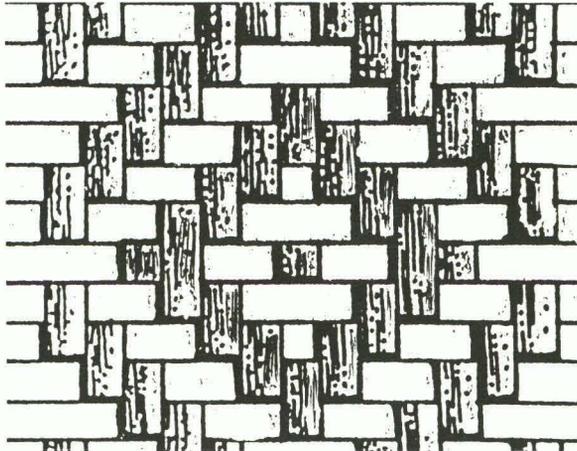

ลายสองคู่

* อุปกรณ์สำหรับใส่หรือขังปลา ใช้เชือกผูกติดตัวให้ลอยไปตามน้ำ

** ภาชนะที่ใช้สำหรับใส่เกลือ นุ่น หรือฝ้าย วิธีการใช้ต้องนำใบไม้มารองซ้อนกันภายในกระโทก่อน แล้วจึงบรรจุสิ่งของที่ต้องการลงไปเพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งเหล่านั้นทะลักหรือปลิวออกสู่ภายนอก

1.4 ลายสองซัดบีหรือลายหน่วยหรือลายสองซัดบีเข้า การสานจะจัดเส้นดอกในแนวตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน นำเส้นดอกสานมาสานซัดที่ละเส้น ในลักษณะยกสองซัดสอง ยกเว้นการยกหนึ่งหรือซัดหนึ่งและยกสามที่อยู่ในแนวกึ่งกลางของแผ่นสาน โดยเริ่มจากการสานซัดจุดกึ่งกลางของเส้นดอกตั้งที่กำหนดให้อยู่กึ่งกลางของแผ่นสาน ยกดอที่ตั้งหนึ่งเส้นแล้วจึงซัดและยกเส้นดอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไป และแยกออกไปจากจุดกึ่งกลางทั้งสองข้างโดยตลอด นำดอกเส้นที่สองมาสานซัดเริ่มจากซัดเส้นดอกตั้งสามเส้น โดยให้เส้นที่ยึดเป็นแนวกึ่งกลางถูกร้อมอยู่กึ่งกลางแล้วจึงยกและซัดเส้นดอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปและแยกจากเส้นที่อยู่กึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างโดยตลอด นำดอกสานเส้นที่สามมาสานซัดเริ่มจากซัดเส้นดอกตั้งที่อยู่กึ่งกลางแล้วจึงให้เส้นดอกสานยกและซัดเส้นดอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไป ซึ่งจะแยกจากเส้นกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างโดยตลอด นำดอกสานเส้นที่สี่มาสานซัดเริ่มจากซัดเส้นดอกตั้งสามเส้น โดยให้เส้นดอกตั้งที่อยู่กึ่งกลางอยู่ตรงกลางระหว่างเส้นดอกทั้งสามดังกล่าวแล้วจึงยกและซัดเส้นดอกตั้งอย่างละสองเส้นแยกออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในรูปแบบเดียวกันกับเส้นดอกที่ผ่านมา โดยจะต้องไปเริ่มสานเหมือนดอกสานเส้นที่ 1, 2, 3 และ 4 ตามลำดับ หลังจากนั้นจึงกลับมาสานเส้นดอกตั้งในทิศทางตรงกันข้ามกับที่สานผ่านมา โดยสานรูปแบบเดียวกับดอกสานเส้นที่ 2, 3, 4 ตามลำดับ จัดเส้นดอกแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ

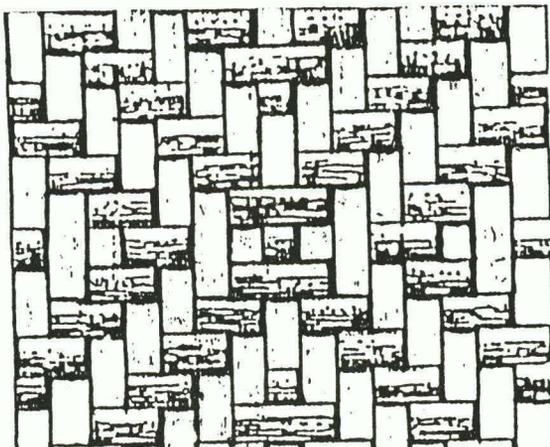

ลายสองซัดบี หรือลายหน่วย

ลายสองซัดบีเป็นลายสานที่มีความสวยงามเพราะจะสานลายให้จุดกึ่งกลางเป็นดอก เรียกว่าซัดบี ส่วนลายที่อยู่รอบ ๆ จะบรรจบกันและขยายวงใหญ่ออกไปได้เรื่อย ๆ เมื่อนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานร่วมกับลายสานชนิดอื่นจึงช่วยป้องกันไม่ให้สิ่งที่บรรจุอยู่ภายในร่วงออกมา

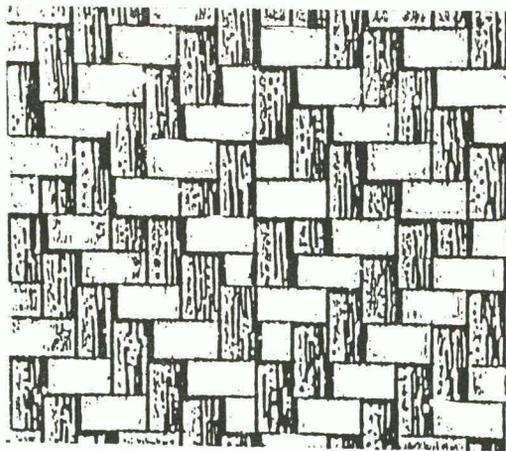
ภายนอก และเมื่อสานเป็นส่วนกันของกล่องข้าวเหนียวจะช่วยป้องกันข้าวเหนียวที่อยู่ภายในไม่ให้ โคนลม

1.5 ลายสองซัดปี่ออก รูปแบบของการสานคือ ยกสองซ่มสอง ยกเว้นการยกหนึ่งหรือ ซ่มหนึ่ง และการยกสามหรือซ่มสามที่กึ่งกลางของแผ่นสาน การสานจะจัดเส้นดอกลงในแนวตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน นำเส้นดอกลายมาสานซัดที่ละเส้น โดยเริ่มจากจุดกึ่งกลางของเส้นดอกรั้งหนึ่งเส้นที่ถูก จัดให้เป็นกึ่งกลางของแผ่นเสมอ แล้วจึงสานซัดออกไปด้านข้างด้วยวิธียกและซ่มสลับกันไป การสาน ซัดกันของดอกลายเส้นที่หนึ่งเริ่มจากซ่มจุดกึ่งกลางแล้วจึงยกและซ่มเส้นดอกรั้งอย่างละสองเส้นแยก จากจุดกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำดอกลายเส้นที่สองมาซ่มเส้นดอกรั้งสามเส้น และให้ดอกลายเส้นนี้คร่อมทับเส้นที่จัดให้อยู่กึ่งกลางพอดี แล้วจึงยกสองและซ่มสองเส้นดอกรั้ง แยก ออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำดอกลายเส้นที่สามมาสานซัดเส้นที่จัดเป็นส่วนกลาง โดย ยกหนึ่งแล้วจึงซ่ม และยกเส้นดอกรั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปทั้งสองข้างโดยตลอด นำดอกลายเส้นที่สี่ มาสานซัดโดยยกเส้นดอกรั้งสามเส้น (ต้องให้เส้นดอกรั้งที่เป็นส่วนกลางอยู่กึ่งกลางระหว่างเส้นดอกรั้ง ทั้งสามเส้น) แล้วจึงซ่มและยกเส้นดอกรั้งครั้งละสองเส้นออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด ส่วน ดอกลายเส้นต่อไปก็จะสานเหมือนกับที่ผ่านมา ซึ่งจะเริ่มสานรูปแบบเดียวกับเส้นดอกลายเส้นที่ 1, 2, 3, 4 ตามลำดับ หลังจากนั้นจึงนำเส้นดอกลายมาสานซัดเส้นดอกรั้งที่อยู่ในทิศทางตรงข้ามกับ การสานที่ผ่านมา โดยใช้รูปแบบการสานเรียงตามลำดับขั้นตอนเดียวกับการสานที่ผ่านมาในด้านตรง กันข้าม แล้วจึงจัดเส้นดอกรั้งสองแนวให้ชิดกันทำให้ได้ลายที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ รูปแบบของลายสาน จะสานลายให้จุดกึ่งกลางเป็นดอกซึ่งเรียกว่า ซัดปี่ ส่วนลายที่อยู่รอบ ๆ จะแยกกันออกไปโดยไม่บรรจบ กันเลย จากลักษณะดังกล่าว เมื่อนำไปใช้สานร่วมกับลายอื่น ๆ จะช่วยป้องกันไม่ให้สิ่งที่เป็นขรุขระภายใน ลอดผ่านออกมาได้ เช่น ใช้สานกันชั้นในของกล่องข้าวเหนียว เป็นต้น

ลายสองซัดปี่ออก

1.6 ลายสองซัดบีแยกลาย เป็นลายสานที่มีรูปแบบการสานค่อนข้างซับซ้อน เส้นดอกที่นำมาใช้สานคือ ดอกตะแคงหรือดอกผิวที่มีขนาดเท่ากันทั้งแนวตั้งและแนวนอน สานซัดโดยการยกสองข่มสองยกเว้นเส้นดอกที่สานซัดกันโดยการยกหนึ่งหรือข่มหนึ่งซึ่งจัดให้อยู่กึ่งกลางของแผ่นสาม การสานเริ่มจากการจัดวางเส้นดอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน แล้วจึงกำหนดให้เส้นดอกตั้งแยกออกเป็นสองส่วน โดยกำหนดให้ด้านข้างของเส้นดอกตั้งส่วนละหนึ่งเส้นที่ชิดกันอยู่เป็นจุดกึ่งกลางในการแบ่งส่วน นำดอกสานมาสานซัดที่ละเส้น โดยเริ่มสานซัดจากช่องว่างระหว่างเส้นดอกที่ชิดกันอยู่ซึ่งจัดให้เป็นจุดกึ่งกลางเสมอ และเส้นดอกที่สานซัดกันในแต่ละเส้นจะยกหรือข่มในลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ ส่วนหนึ่งยกหรือข่มเส้นดอกตั้งจำนวนกี่เส้นก็ตาม ส่วนที่อยู่อีกด้านก็จะสานซัดโดยการยกหรือข่มเส้นดอกตั้งจำนวนเท่ากันในลักษณะตรงกันข้ามเสมอ เช่น นำดอกสานเส้นที่หนึ่งมาสานซัดกันโดยการสอดตะลุขึ้นมาระหว่างช่องว่างของเส้นดอกที่จัดให้เป็นจุดกึ่งกลางแล้วข่มสองและยกสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด ส่วนที่อยู่อีกด้านก็จะสานในลักษณะตรงกันข้ามกับส่วนที่สานผ่านมาแล้ว โดยเริ่มจากยกสอง และข่มสองสลับกันไปโดยตลอด นำดอกสานเส้นที่สองมาสานซัดโดยการสอดตะลุขึ้นมาจากจุดกึ่งกลางข่มหนึ่งแล้วจึงยกและข่มอย่างละสองสลับกันไปโดยตลอด นำดอกสานเส้นที่สามมาสานซัดโดยการสอดลงข้างล่างแล้วยกสองข่มสองสลับกันไปโดยตลอด นำดอกสานเส้นที่สี่มาสานซัดโดยการสอดลงข้างล่างจุดกึ่งกลางแล้วยกหนึ่ง ข่มและยกเส้นดอกตั้งอย่างละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด สำหรับการสานต่อไปก็จะสานรูปแบบเดียวกันกับดอกสานเส้นที่ 1, 2, 3 และ 4 ตามลำดับ จัดเส้นดอกทั้งสองแนวให้ชิดกันจะได้ลายสานที่เป็นแผ่นทึบ เช่น ใช้สานโชนโรง* ซึ่งจากการสานให้เส้นดอกสานชิดกันจะช่วยป้องกันน้ำไม่ให้ไหลผ่านออกไปและสามารถทนทานต่อแรงปะทะเมื่อนำไปพุน้ำให้ไปในทิศทางที่ต้องการได้เป็นอย่างดี

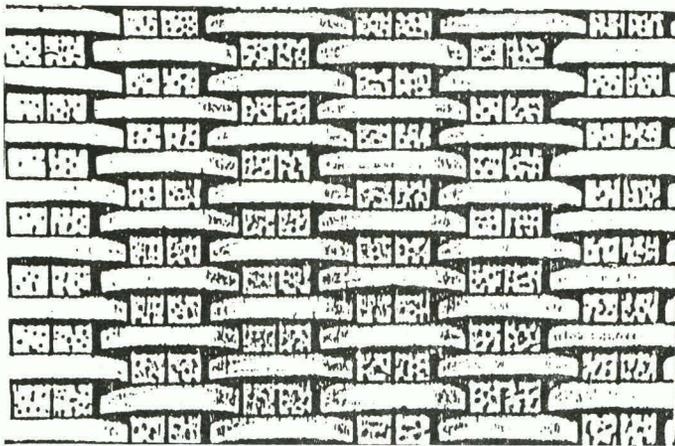

ลายสองซัดบีแยกลาย

*เครื่องจักสานไม้ไผ่รูปร่างคล้ายเรือครึ่งลำ เวลาใช้ต้องนำเชือกมาผูกกับส่วนด้ามให้อยู่ในบริเวณกึ่งกลางตัวโชนโรง แล้วจึงใช้ปลายเชือกอีกเส้นหนึ่งผูกโยงกับสามขาใช้มือจับด้ามออกแรงเคลื่อนไหวพุน้ำไปในทิศทางที่ต้องการ ชาวนามักใช้โชนโรงเมื่อต้องการวิดน้ำเข้านา

2. ลายสองที่มีขนาดเส้นตอกไม่เท่ากัน มีดังนี้

2.1 ลายสองเส้นตอกसानเล็ก เส้นตอกที่นำมาใช้สานทั้งตอกตั้งตอกสานใช้ตอกผิวและตอกตะแคงคละกันหรือใช้เพียงชนิดเดียว แต่ตอกสานมีขนาดเล็กกว่าตอกตั้ง วิธีการสานต้องจัดเส้นตอกให้ชิดกันเป็นคู่ แต่ละคู่อยู่ห่างกันเล็กน้อย นำตอกสานมาสานขัดที่ละเส้นโดยการยกตอกตั้งหนึ่งคู่และข่มหนึ่งคู่สลับกันโดยตลอด ตอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในรูปแบบเดียวกันแต่การยกและการข่มเส้นตอกตั้งต้องสานขัดให้ตรงกันข้ามกับเส้นตอกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จ หลังจากนั้นจึงจัดเส้นตอกสานให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานเป็นแผ่นทึบ

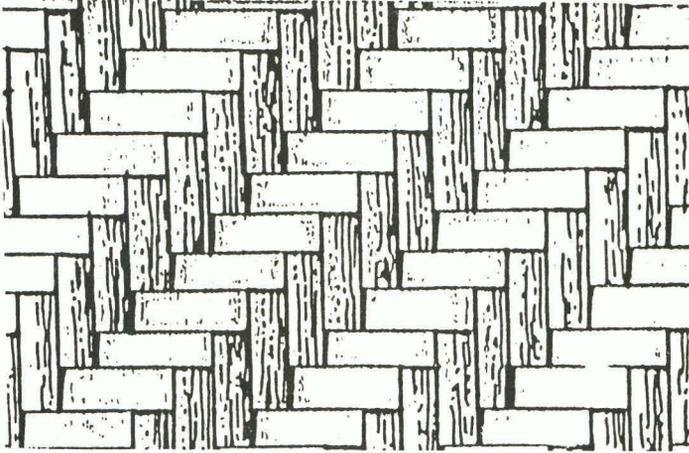
ลายสองเส้นตอกसानเล็ก

ลายสานชนิดนี้มักนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบตัวบุงก็เพื่อให้สามารถรับน้ำหนักได้ดี และเส้นตอกที่ชิดกันยังช่วยป้องกันไม่ให้สิ่งของที่บรรจุอยู่ออกนอกภาชนะขณะใช้งานอีกด้วย

ค. ลายสาม เป็นลายสานที่มีลักษณะยกสามข่มสาม จำแนกได้ตามขนาดเส้นตอกที่นำมาใช้ได้ 2 ลักษณะ คือ

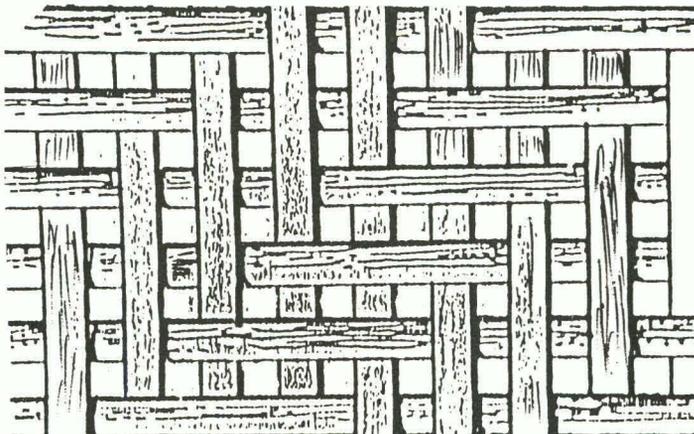
1. ลายสามที่มีขนาดเส้นตอกเท่ากันหรือเกือบเท่ากัน แบ่งเป็น

1.1 ลายสามปรกติ เป็นลายสานที่ใช้เส้นตอกที่มีขนาดเท่ากันหลายเส้นวางให้ชิดกัน นำตอกสานมาสานขัดที่ละเส้นโดยยกสามข่มสามสลับกันไปโดยตลอด ส่วนตอกสานเส้นต่อไปก็จะสานรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มต้นเส้นตอกสานต้องสอดขึ้นตรงกลางช่องว่างระหว่างเส้นตอกตั้งเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สองซึ่งถูกเส้นตอกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จแล้วข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงสานข่มสามยกสามสลับกันไปโดยตลอด เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นเรียบทึบใช้สานกะเปียน

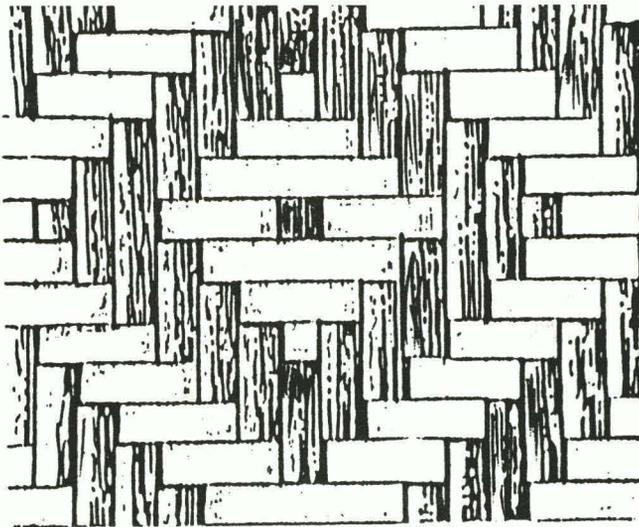
ลายสามปรกติ

1.2 ลายสามห่าง การสานจะจัดเส้นดกตั้งให้ห่างกันพอประมาณ นำเส้นดกสานหนึ่งเส้นมาสานข่มสามและยกสามสลับกันไปโดยตลอด ส่วนดกสานเส้นต่อไปก็สานในรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มต้นเส้นดกสานต้องสอดขึ้นตรงกลางระหว่างช่องว่างของเส้นดกตั้งเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สอง ซึ่งถูกเส้นดกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จผ่านมาแล้วข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงสานข่มสามและยกสามสลับกันไปโดยตลอด เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นดกแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ห่างกันพอประมาณ ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นโปร่ง ลายสานชนิดนี้นำมาใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ในส่วนที่ต้องการความแข็งแรงและส่วนที่ต้องการให้สิ่งของขนาดเล็กหรือของเหลวผ่านออกได้อย่างสะดวก เช่น กันตะกร้าหญ้า หรือตะกร้าใส่ถ่าน

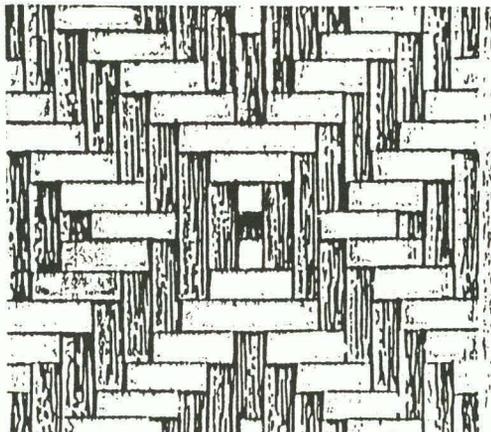
ลายสามห่าง

1.3 ลายสามหน่วยหรือลายสามซัดบีเข้า เป็นลายสานที่มีรูปแบบของลายสานซับซ้อน การสานจะใช้ดอกที่มีขนาดเท่ากันนำมาสานซัดกันในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่งและยกห้าข่มห้า การสานต้องจัดเส้นดอที่ตั้งหลาย ๆ เส้นให้ซัดกัน แล้วนำดอกสานมาสานซัดทีละเส้น โดยต้องเริ่มสานซัดจุดกึ่งกลางของเส้นดอที่ตั้งที่ถูกกำหนดให้เป็นจุดกึ่งกลางของแนวเส้นดอที่ตั้งเพียงหนึ่งเส้น แล้วจึงสานซัดแยกออกไปจากจุดกึ่งกลางทั้งสองข้างโดยยกและข่มสลับกันไป กล่าวคือ ดอกสานเส้นที่หนึ่งจะสานซัดเส้นดอที่ตั้งที่ถูกกำหนดให้เป็นจุดกึ่งกลางโดยยกหนึ่งแล้วจึงสานซัดข่มและยกเส้นดอที่ตั้งอย่างละสามเส้นแยกจากจุดกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้างสลับกันไปโดยตลอด นำดอกสานเส้นที่สองมาสานข่มห้าเส้นโดยให้เส้นดอที่ตั้งที่เป็นจุดกึ่งกลางถูกร้อมอยู่ตรงกลางพอดี แล้วจึงยกและข่มเส้นดอที่ตั้งอย่างละสามเส้นแยกออกทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่สามมาสานข่มสามเส้นและให้เส้นดอที่ตั้งที่เป็นจุดกึ่งกลางถูกร้อมทับอยู่ตรงกลาง แล้วจึงยกและข่มอย่างละสามเส้นแยกออกไปทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่สี่มาสานข่มเส้นดอที่ตั้งที่เป็นจุดกึ่งกลางหนึ่งเส้น แล้วจึงยกและข่มอย่างละสามเส้นแยกออกทั้งสองข้าง ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานเหมือนกันกับดอกสานเส้นที่ผ่านมาซึ่งจะเริ่มสานแบบเดียวกันกับดอกสานเส้นที่ 1, 2, 3 และ 4 ตามลำดับ หลังจากนั้นจึงนำเส้นดอสานมาสานซัดเส้นดอที่ตั้งอีกซีกหนึ่งซึ่งอยู่ที่ทิศทางตรงกันข้าม โดยเริ่มนับดอกสานเส้นที่หนึ่งร่วมกับดอกสานเส้นที่หนึ่งที่สานผ่านมา แล้วจึงจัดเส้นดอแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ซัดกันก็จะทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นเรียบทึบใช้สานส่วนกันของครุแล้วยาด้วยชันให้เข้าไปอุดช่องหรือรูระหว่างเส้นดอแต่ละเส้นเพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำได้

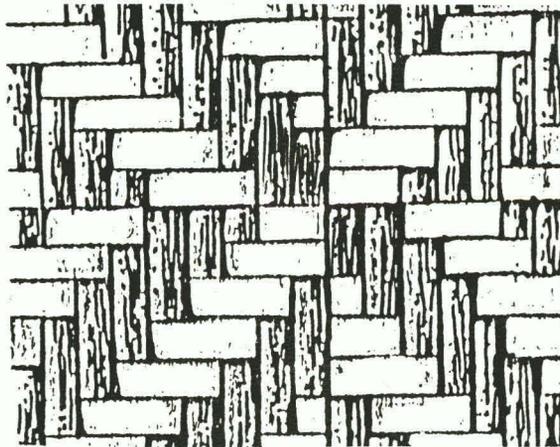
ลายสามหน่วย หรือลายสามซัดบีเข้า

1.4 ลายสามซัดบีหล่มหรือลายสามซัดบีออก เป็นลายสานในลักษณะยกสามซ่มสาม ยกเว้นเส้นดอที่จัดให้ยกหนึ่งหรือซ่มหนึ่ง และซ่มห้า การสานต้องจัดเส้นดอตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน แล้วนำดอกสานมาสานซัดที่ละเส้น เริ่มสานจากจุดกึ่งกลางของเส้นดอตั้งที่อยู่กึ่งกลางของแผ่นสาน เพียงหนึ่งเส้น แล้วจึงสานซัดโดยการยกและซ่มแยกจากเส้นกึ่งกลางออกไปทั้งสองข้าง กล่าวคือนำดอกสานเส้นที่หนึ่งมาสานซัด เริ่มจากการยกห้าเส้นโดยให้เส้นดอตั้งที่ถูกกำหนดเป็นจุดกึ่งกลางอยู่ตรงกลางแล้วจึงซ่มและยกเส้นดอตั้งแยกออกไปทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่สองมาสานซัดโดยการซ่มเส้นที่อยู่กึ่งกลางแล้วจึงยกและซ่มเส้นดอตั้งอย่างละสามเส้นแยกออกทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่สามมาสานซัดโดยซ่มเส้นดอตั้งสามเส้นให้เส้นดอตั้งที่อยู่กึ่งกลางอยู่ตรงกลางแล้วจึงยกและซ่มอย่างละสามเส้นแยกออกไปทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่สี่มาสานซัดเริ่มจากซ่มเส้นดอตั้งห้าเส้นและต้องให้เส้นดอตั้งที่อยู่กึ่งกลางถูกร้อมอยู่ตรงกลาง แล้วจึงยกและซ่มอย่างละสามเส้นแยกออกไปทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่ห้ามาสานซัดโดยการยกเส้นดอตั้งที่อยู่กึ่งกลาง แล้วจึงซ่มและยกอย่างละสามเส้นแยกออกไปทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่หกมาสานซัดโดยการยกเส้นดอตั้งสามเส้นและให้เส้นดอตั้งที่อยู่กึ่งกลางอยู่ตรงกลางแล้วจึงซ่มและยกอย่างละสามเส้นแยกออกไปทั้งสองข้าง นำดอกสานเส้นที่เจ็ดมาสานซัดโดยการยกเส้นดอตั้งห้าเส้นและต้องให้เส้นดอตั้งที่อยู่กึ่งกลางของแผ่นสานอยู่ตรงกลาง แล้วจึงซ่มและยกอย่างละสามเส้นสลับกันแยกออกไปทั้งสองข้าง ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานเหมือนกันกับดอกสานเส้นที่ผ่านมาซึ่งจะไปเริ่มสานรูปแบบเดียวกันกับดอกสานเส้นที่ 2, 3, 4, 5, 6 และ 7 ตามลำดับ หลังจากนั้นสานอีกซีกหนึ่งซึ่งอยู่ตรงข้าม โดยจะเริ่มสานแบบเดียวกันกับดอกสานเส้นที่ 2, 3, 4, 5, 6 และ 7 ตามลำดับ แล้วจึงจัดเส้นดอแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นที่บสวยงาม มีเส้นบีเป็นจุดศูนย์กลาง เรียกว่า ซัดบี ส่วนลายที่เชื่อมต่อกันจะแยกกันออกไปรอบด้านไม่บรรจบกัน

ลายสามซัดบีหล่ม หรือลายสามซัดบีออก

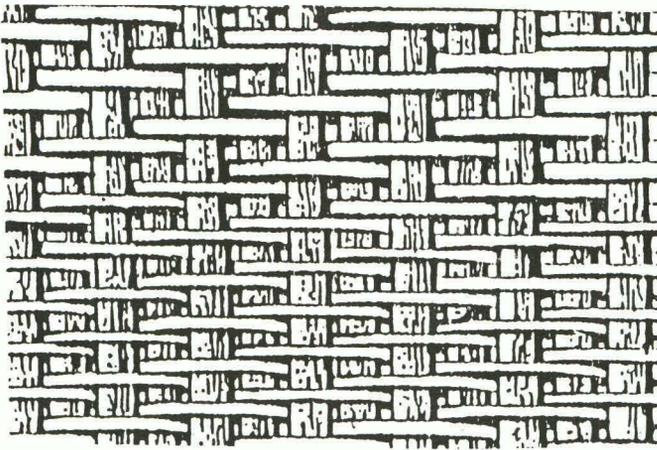
1.5 ลายสามซัดบีแยกลาย เป็นลายสานที่มีลักษณะยกสามซ่มสาม ยกเว้นเส้นดอที่จัดให้ยกหนึ่งหรือซ่มหนึ่งซึ่งเป็นเส้นบี และยกสองหรือซ่มสอง การสานต้องจัดเส้นดอตั้งหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน โดยกำหนดให้เส้นดอตั้งแยกออกเป็นสองส่วนและกำหนดว่าด้านข้างของเส้นดอแต่ละส่วนที่ชิดกันเป็นจุดกึ่งกลางของแผ่นสานในการเริ่มสานซัดของเส้นดอที่ละเส้น โดยสอดเส้นดอสานเพื่อยกหรือซ่มระหว่างช่องว่างของเส้นดอที่ถูกกำหนดเป็นจุดกึ่งกลางเสมอ เส้นดอสานแต่ละเส้นที่สานซัดแต่ละส่วนของดอตั้งยกและซ่มในลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ ถ้าส่วนใดส่วนหนึ่งยกหรือซ่มเส้นดอตั้งจำนวนกี่เส้นก็ตามอีกส่วนหนึ่งที่อยู่ด้านตรงกันข้ามก็จะสานซ่มและยกเส้นดอตั้งจำนวนเท่ากัน ในลักษณะตรงกันข้ามเสมอ ทั้งการยกและการซ่ม คือ นำดอสานเส้นที่สองทะลุขึ้นมาจากจุดกึ่งกลางซ่มและยกอย่างละสามเส้นสลับกันไป อีกด้านก็จะสานในรูปแบบตรงกันข้าม นำดอสานเส้นที่สามสอดทะลุจุดกึ่งกลางแล้วยกดอตั้งหนึ่งเส้น หลังจากนั้นจึงซ่มและยกอย่างละสามเส้นสลับกันไป ส่วนอีกด้านก็จะสานในรูปแบบตรงกันข้าม นำดอสานเส้นที่สี่มาสานซัดโดยสอดทะลุจุดกึ่งกลางยกเส้นดอตั้งสองเส้น แล้วจึงซ่มและยกอย่างละสามสลับกันไป ส่วนอีกด้านหนึ่งก็จะสานในรูปแบบตรงกันข้าม นำดอสานเส้นที่ห้าสอดลงตรงจุดกึ่งกลางและซ่มอย่างละสามสลับกันไป ส่วนอีกด้านหนึ่งก็จะสานในรูปแบบตรงกันข้าม นำดอสานเส้นที่หกสอดทะลุขึ้นมาจากจุดกึ่งกลาง ซ่มเส้นดอตั้งหนึ่งเส้นแล้วจึงยกและซ่มเส้นดอตั้งอย่างละสามเส้นสลับกันไปโดยตลอด ส่วนอีกด้านหนึ่งก็จะสานในรูปแบบตรงกันข้าม สำหรับดอสานเส้นต่อไปเริ่มสานเหมือนดอสานเส้นที่หนึ่งเรียงตามลำดับ หลังจากนั้นจึงนำดอสานมาสานซัดเส้นดอตั้งอีกซีกหนึ่งในทิศทางตรงกันข้าม เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นดอแต่ละเส้นทั้งสองแนวให้ชิดกันก็จะได้ลายสานที่เป็นแผ่นที่บีใช้สานเป็นส่วนกันของหวดหนึ่งข้าวเหนียวและแยกลายกระจายออกไปสานซัดกันเป็นตัวหวด

ลายสามซัดบีแยกลาย

2. ลายสามที่มีขนาดเส้นตอกไม่เท่ากัน

เส้นตอกดั่งจะใช้ตอกตะเคงเช่นเดียวกับเส้นตอกสาน แต่เส้นตอกสานมีขนาดเล็กกว่าเส้นตอกดั่งประมาณหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสาม และต้องเหลาให้เส้นตอกสานบางกว่าเส้นตอกดั่งเพื่อความสะดวกในการสาน ซึ่งลายสานนี้มีชื่อเรียกว่า ลายสามขัดหรือขัดครุ หรือขัดข้อง การสานลายต้องจัดเส้นตอกดั่งหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันเล็กน้อย ตอกสานเส้นที่หนึ่งเริ่มจากการข่มสาม และยกสามสานขัดสลับกันไป นำตอกสานเส้นที่สองมาสานขัดโดยเริ่มจากการสอดขึ้นระหว่างช่องว่างของเส้นตอกดั่งเส้นที่สองและสามซึ่งถูกเส้นตอกสานเส้นที่เพ็งสานเสร็จผ่านมาแล้วข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงใช้ตอกสานเส้นที่สองข่มและยกอย่างละสามเส้นสลับกันไป ส่วนตอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในลักษณะเช่นเดียวกับที่สานผ่านมา เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดตอกสานให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นค่อนข้างทึบ นิยมใช้สานตัวข้อ* อีจู้** คุ่มกั้นลี่* กล่องข้าวชั้นใน และตัวครุ***

ลายขัดครุ หรือลายขัดข้อง

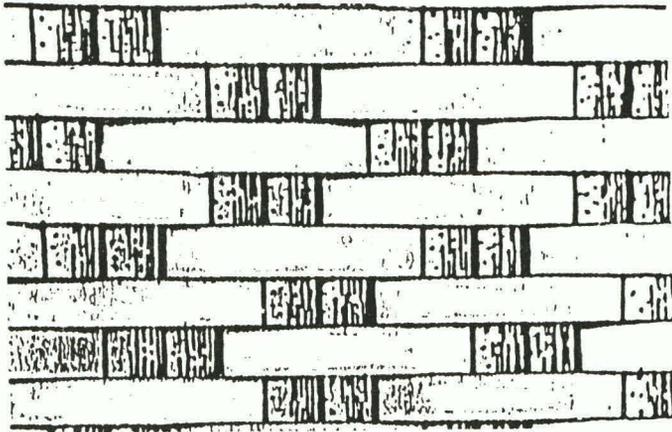
ง. ลายกระดัง เป็นลายสานที่มีรูปแบบการสานในลักษณะข่มห้ายกสอง เส้นตอกที่นำมาใช้สานมีขนาดเท่ากัน แต่เส้นตอกดั่งใช้ตอกตะเคงทั้งหมด ส่วนตอกสานใช้ตอกผิวและตอกตะเคงสลับกันไป ซึ่งในส่วนกึ่งกลางของเส้นตอกสานที่เป็นเส้นตอกผิวแต่ละเส้นไม่เกาะส่วนข้อปล้องที่ติดกับผิวไม้ ออก แต่จะคงไว้เพียงเส้นละหนึ่งข้อเท่านั้น การสานลายต้องจัดเส้นตอกดั่งแต่ละเส้นให้ชิดกัน

*อุปกรณ์สำหรับใส่หรือกักขังปลา กบ เขียด หอยและกุ้ง

**อุปกรณ์สำหรับคักปลาไหล

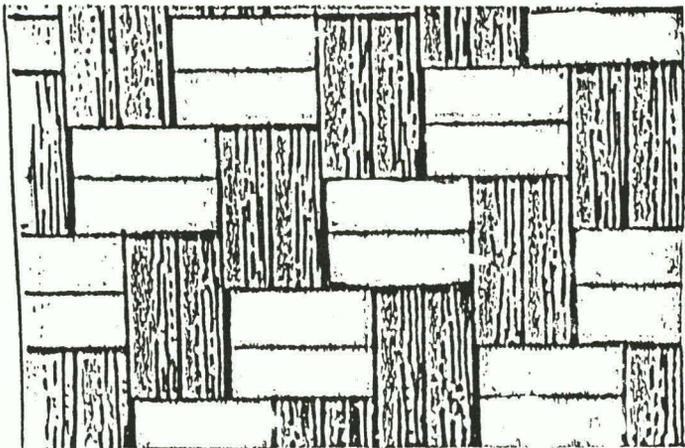
***อุปกรณ์สำหรับใส่หรือคักน้ำ

และนำดอกसानมาสานขัดที่ละเส้น โดยให้ข้อปล้องของเส้นดอกฝิวสลับทิศทางกันในลักษณะสลับพื้นปลา บริเวณกึ่งกลางของแผ่นสานทุกเส้นดอกสานเส้นที่หนึ่งใช้ดอกฝิวข่มห้า และยกสอง สานในลักษณะสลับกัน ดอกสานเส้นที่สองใช้ดอกตะเคงมาสานขัด โดยยกเส้นที่สามและสี่ ซึ่งเส้นดอกตั้งทั้งสองเส้นดังกล่าวถูกเส้นดอกสานเส้นที่เพ็งสานผ่านมาข่มอยู่ห้าเส้น หลังจากนั้นจึงสานข่มห้า ยกห้าสลับกันไปโดยตลอด ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในลักษณะเช่นเดียวกับเส้นดอกสานเส้นที่สองและต้องให้ดอกฝิวสลับกับดอกตะเคงเสมอเมื่อนำมาสานขัดกัน หลังจากนั้นจึงจัดเส้นดอกแต่ละเส้นให้ชิดกันทำให้ได้ลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ ใช้สานกระดิ่งผัดข้าว

ลายกระดิ่ง

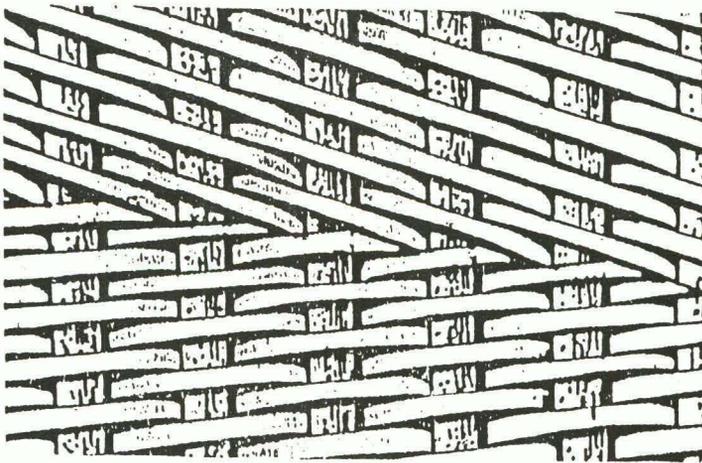
จ. ลายกูป ใช้ดอกปิ่นและดอกฝิวสานกละกันหรือใช้ดอกปิ่นสานทั้งหมด โดยที่เส้นดอกทั้งสองแนวมีขนาดเท่ากันหรือเกือบเท่ากัน

ลายกูป

รูปแบบของลายสานเป็นลักษณะยกสองข่มสาม ข่มสามยกสี่ การสานต้องจัดวางเส้นดกตั้งแต่ละเส้นให้ชิดกัน เริ่มจากดอกสานเส้นที่หนึ่งข่มสาม ยกสอง ข่มอีกสามและยกอีกสี่ แล้วจึงย้อนกลับไปเริ่มสานตามรูปแบบที่ผ่านมานำดอกสานเส้นที่สองมาสานขัดโดยเริ่มจากข่มสามเส้นร่วมกันกับเส้นดอกสานเส้นแรกที่เพิ่งสานผ่านมายกสี่ข่มสามและยกอีกสอง แล้วจึงย้อนกลับไปเริ่มสานตามรูปแบบที่ผ่านมานำดอกสานเส้นที่สามมาสานขัดเริ่มจากสอดให้ทะลุขึ้นมาระหว่างช่องว่างของเส้นดกตั้งเส้นที่สองและเส้นที่สามซึ่งถูกเส้นดอกสานเส้นที่สองข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงสานข่มสาม ยกสอง ข่มสาม และยกอีกสี่เส้นแล้วจึงย้อนกลับไปสานตามรูปแบบที่ผ่านมา ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในลักษณะเช่นเดียวกันกล่าวคือ เส้นดอกสานที่จำนวนนับเป็นเลขคู่ก็จะสานรูปแบบเช่นเดียวกันตั้งแต่เริ่มสาน ส่วนเส้นดอกสานที่จำนวนนับเป็นเลขคู่ก็จะสานในรูปแบบเดียวกันตั้งแต่เริ่มสานเช่นกัน

ฉ. ลายข่ายขวาหรือลายไปซ้าย ขนาดเส้นดกที่ใช้แตกต่างกัน คือ เส้นดกตั้งใช้ดกตะแคงที่มีขนาดใหญ่ ส่วนเส้นดอกสานก็ใช้ดกตะแคงเช่นเดียวกันแต่มีขนาดเล็กกว่าเส้นดกตั้งประมาณหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสาม สานในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่งเริ่มจากการนำเส้นดกตั้งหลาย ๆ เส้นจัดให้มีระยะห่างกันพอประมาณ นำดอกสานมาสานโดยให้ตั้งฉากกับเส้นดกตั้ง ดอกสานเส้นที่หนึ่งสานข่มหนึ่งและยกหนึ่งสลับกันไป ดอกสานเส้นที่สองก็จะสานแบบเดียวกับดอกสานเส้นที่หนึ่ง เมื่อสานได้พื้นที่มากพอแล้วจึงจัดเส้นดอกสานให้ชิดกัน หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนทิศทางเส้นดอกสานสลับข่ายขวากลับไปมาเป็นพื้นปลา แต่ยังคงรูปแบบการสานไว้เหมือนเดิม จัดเส้นดอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นทึบ ใช้สานชั้นนอกของกล่องข้าวเหนียว

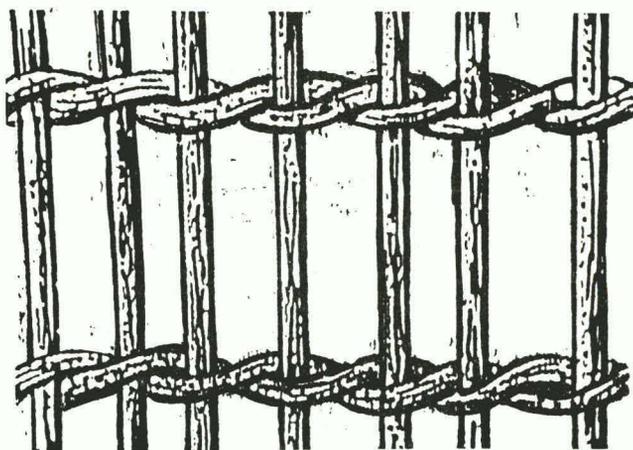

ลายข่ายขวา

ช. ลายกลม จำแนกเป็น ลายกลมสองหรือลายเกี่ยว และลายกลมสาม ดังนี้

1. ลายกลมสองหรือลายเกี่ยว การสานจะสานในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่ง โดยสานปิดข่มและยกเส้นดกตั้งปิดพันกันเองไปตลอด เส้นดกตั้งจะใช้ดกกกลมหรือดกตะแคงหรือดกฝอย่างใด

อย่างหนึ่ง ส่วนวัสดุที่นำมาใช้สานขัดใช้เถาวัลย์ การสานต้องจัดวางเส้นตอกตั้งให้ห่างกันพอประมาณ นำเส้นตอกสานหรือเถาวัลย์สองเส้นมาสานขัดพร้อมกันไป ซึ่งตอกสานเส้นแรกสานข่มเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น ตอกสานเส้นที่สองอยู่ในลักษณะขกเส้นตอกตั้งหนึ่งเส้น ดังนั้น จึงทำให้ตอกสานทั้งสองเส้น คึงกล่าวขกและข่มในทิศทางตรงกันข้ามระหว่างเส้นตอกตั้งเส้นเดียวกัน แล้วจึงนำเส้นตอกสานปิด ครอบทับพันกันตรงกึ่งกลางช่องว่างของเส้นตอกตั้งแต่ละเส้นขกและข่มสลับกันไปโดยตลอด ส่วนเส้น ตอกสานหรือเถาวัลย์คู่ต่อไปก็จะสานแบบเดียวกัน เมื่อสานเสร็จแล้วจะทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะ โปร่งสามารถจัดแผ่นสานให้เป็นเปลือกกันหรือม้วนดัดโค้งได้ตามความต้องการ ใช้สานร่วมกับโครงสร้าง ส่วนที่ต้องการให้น้ำไหลผ่านได้สะดวก เพราะดัดโค้งให้เป็นรูปทรงได้ดี เช่นใช้สานส่วนที่เป็นเปลือก* กันหรือกักปลาหรือตัวของลอบดักปลา หรือกระชัง** เป็นต้น

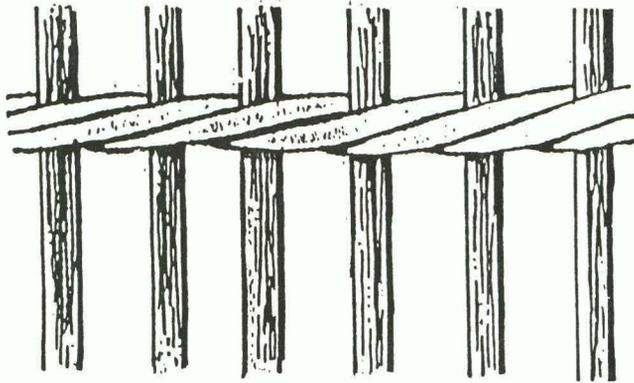
ลายกลมสอง หรือลายเกี้ยว

2. ลายกลมสาม เป็นลายสานในลักษณะข่มสองขกหนึ่ง เส้นตอกตั้งใช้ตอกผิว ตอกตะแคง หรือตอกกลมอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนตอกสานใช้ตอกกลมที่มีขนาดเล็กกว่าตอกตั้งประมาณหนึ่งในสอง ของตอกตั้ง การสานต้องจัดเส้นตอกตั้งแต่ละเส้นให้ห่างกันหรือชิดกัน นำตอกสานมาสานขัดและพัน กันเองชุดละสามเส้น โดยให้ตอกสานเส้นที่หนึ่งข่มสองเส้นคือ ตอกตั้งเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สอง ขก เส้นตอกตั้งต่อไปอีกหนึ่งเส้น แล้วจึงสานขัดโดยการข่มและขกสลับกันไป ตอกสานเส้นที่สองเริ่มจาก ข่มเส้นที่หนึ่งและขกเส้นที่สองแล้วจึงข่มสองเส้น ขกตอกตั้งเส้นที่ห้าอีกหนึ่งเส้นแล้วสานขัดโดยการขก และข่มสลับกันไป ตอกสานเส้นที่สามเริ่มจากขกเส้นที่หนึ่งแล้วจึงข่มเส้นที่สอง เส้นที่สาม แล้วจึงสาน

*เครื่องมือสำหรับกักกันปลา

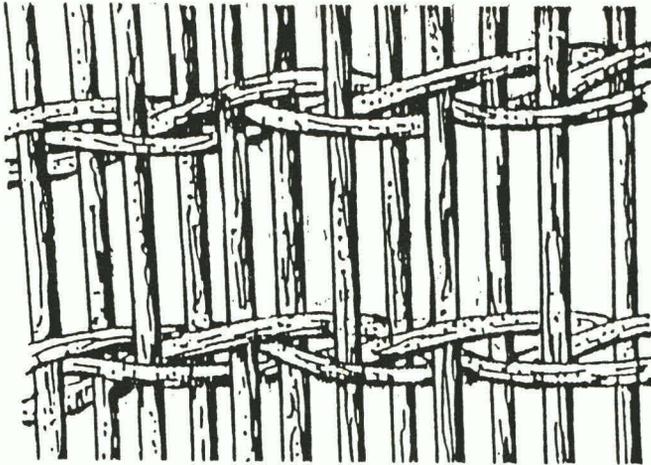
**อุปกรณ์สำหรับกักขังปลาหรือสัตว์น้ำ

ขัดโดยการยกและข่มในรูปแบบเดียวกันสลับกันไป แล้วจึงจัดเส้นดอกสานแต่ละชุดให้ชิดกัน ใช้สานประกอบในส่วนที่ต้องการให้เกิดความแข็งแรง ทนทาน เช่น ตัวกรงนก และส่วนปากของตะกร้าก่อนที่จะม้วนเก็บขอบ

ลายกลมสาม

ข. ลายกาว สานในลักษณะยกสามข่มสาม เส้นดอกที่ใช้แตกต่างกันคือเส้นดอกตั้ง ใช้ดอกตะแคงหรือดอกผิวกละกันไปหรือใช้เฉพาะดอกตะแคงเท่านั้น ส่วนดอกสานใช้ดอกกลมหรือดอกตะแคงขนาดประมาณหนึ่งในสองหรือหนึ่งในสามของเส้นดอกตั้ง การสานต้องจัดเส้นดอกตั้งแต่ละเส้นให้ห่างกันเล็กน้อย นำเส้นดอกสานมาสานขัดพร้อมกันชุดละสามเส้น ซึ่งเส้นดอกสานสามเส้นนี้สานขัดเส้นดอกตั้งสลับเปลี่ยนตำแหน่งกันโดยการข่มและยกขึ้นด้านบนหรือด้านล่างหรือสอดทะลุขึ้นมาถึงกลางระหว่างเส้นดอกสานด้วยกัน โดยจะคงรูปแบบการสานไว้ไม่เปลี่ยนแปลง การนำเส้นดอกสานมาสานขัดนี้เริ่มจากนำดอกสานเส้นที่หนึ่งมายกเส้นดอกตั้งสามเส้นคือเส้นที่ 1, 2, 3 และข่มเส้นดอกตั้งอีกสามเส้นคือ เส้นที่ 4, 5, 6 แล้วจึงสานขัดโดยการยกและข่มสามสลับกันไปในรูปแบบเดียวกันนี้ นำเส้นดอกสานเส้นที่สองมาสานขัดเริ่มจากยกเส้นที่หนึ่งแล้วข่มสามเส้น คือเส้นที่ 2, 3, 4 และยกอีกสามเส้นคือ เส้นที่ 5, 6, 7 หลังจากนั้นจึงสานขัดโดยการข่มและยกครั้งละสามเส้นสลับกันไปในรูปแบบเดียวกัน นำเส้นดอกสานเส้นที่สามมาสานขัดโดยการข่มสองเส้นคือ เส้นที่ 1, 2 แล้วจึงยกอีกสามเส้นคือ เส้นที่ 3, 4, 5 และข่มอีกสามเส้นคือเส้นที่ 6, 7, 8 หลังจากนั้นก็จะสานขัดโดยการยกและข่มครั้งละสามเส้นสลับกันไป อนึ่งการสานลายชนิดนี้สามารถจัดเส้นดอกแต่ละชุดให้ชิดกันได้ ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะค่อนข้างทึบ แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าจัดเส้นดอกแต่ละชุดให้ห่างจากกันก็จะทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง ช่วยทำให้เกิดรูปทรงโค้ง รูปทรงกระบอก กอดกิวหรือผายออกเหมาะสำหรับเป็นส่วนคอของข้อง คุ่มดักกบ และอู่

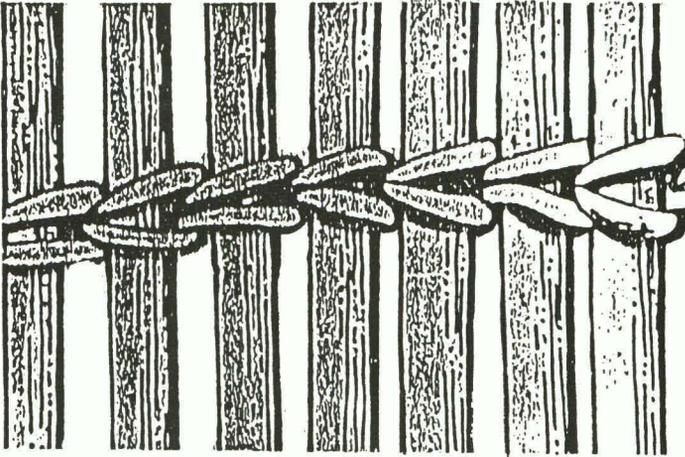

ลายกาบ

ณ. ลายปลอก สามารถแบ่งออกได้ตามรูปแบบของการสาน ดังนี้

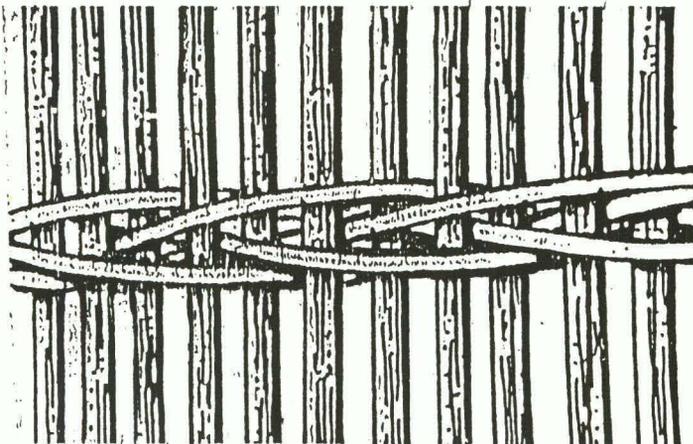
1. ลายปลอกสี่ เส้นตอกตั้งใช้เส้นตอกผิวหรือตอกตะแคงอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนตอกสานใช้เส้นตอกกลมขนาดเล็กหรือหวาย หรือเถาวัลย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง สานขัดกันในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่ง โดยจัดเส้นตอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ นำเส้นตอกสานมาสานขัดชุดละสี่เส้นโดยแบ่งออกเป็นสองคู่ ซึ่งแต่ละคู่ก็สานขัดเส้นตอกตั้งเส้นเดียวกันในลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ ถ้าเส้นตอกสานหนึ่งคู่ข่มเส้นตอกตั้งอยู่ตอกสานอีกหนึ่งคู่ก็จะอยู่ในลักษณะยกเส้นตอกตั้งเส้นเดียวกัน แล้วจึงสอดขึ้นตรงกลางเส้นตอกสานคู่ที่ข่มเส้นตอกตั้งผ่านมาทะลุขึ้นระหว่างช่องว่างของเส้นตอกตั้งเพื่อสับเปลี่ยนการข่มหรือยกเส้นตอกตั้งสลับกันไปโดยตลอด แล้วจึงจัดเส้นตอกให้ชิดกัน ใช้สานด้านหน้าของปั้งกี* หรือส่วนตัวของช่องลอย ซึ่งจะทำให้ทนทานต่อแรงเสียดสีหรือแรงกดแรงดึงได้อย่างดี

*อุปกรณ์สำหรับปักหรือโกยหิน ดิน ทราย

ลายปลอกสี่

2. ลายปลอกห้า สานในลักษณะยกห้าข่มห้า เส้นดอกที่ใช้สานมีขนาดแตกต่างกันคือ เส้นดอกตั้งใช้ดอกลมเหลาให้เป็นซี่อย่างประณีต ส่วนเส้นดอกสานใช้ดอกผิวเหลาให้เกิดลื่นเกลามีลักษณะค่อนข้างแบน และมีขนาดเล็กกว่าเส้นดอกตั้งเสมอ การสานต้องจัดเส้นดอกตั้งหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ นำเส้นดอกสานมาสานขัดพร้อมกันชุดละห้าเส้น ซึ่งดอกสานแต่ละเส้นสานขัดเส้นดอกตั้ง สับเปลี่ยนการข่มหรือยกขึ้นด้านบนหรือด้านล่างหรือสอดทะลุขึ้นมาถึงกลางระหว่างเส้นดอกสานด้วยกัน แต่ก็ยังคงรูปแบบของการสานไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

ลายปลอกห้า

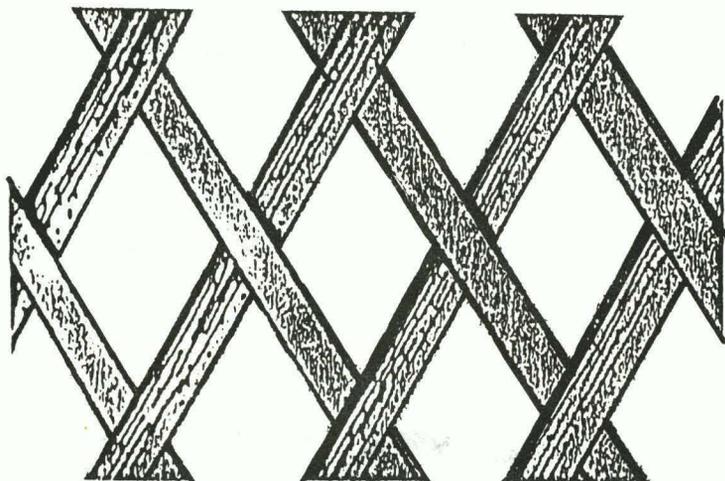
ลายปลูกห้าเป็นลายสานที่เส้นดอกสานแต่ละชุดมีส่วนช่วยให้เครื่องจักสานคงรูปทรงอยู่ได้อย่างดี เพราะเส้นดอกสานที่นำมาใช้สานขัดจะมีเส้นดอกสานชุดละห้าเส้น จึงทำให้เกิดความแข็งแรงทนทานแน่นอน ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยให้น้ำไหลผ่านเข้าออกตามช่องว่างระหว่างเส้นดอกได้อย่างสะดวก ลายสานนี้จึงเหมาะสำหรับสานไซ*

ลายทแยง

จำแนกรูปแบบของลายสานตามลักษณะของการสานได้ดังนี้คือ ลายหนึ่งทแยง ลายสองทแยง ลายสามทแยง ลายเฉลว และลายก้นส้ม

ก. ลายหนึ่งทแยง สามารถแยกตามลักษณะในการสานได้ดังนี้

1. ลายหนึ่งทแยงห่าง เส้นดอกที่นำมาใช้สานขัดกันในแนวทแยงใช้ดอกผิวหรือดอกตะแคง ที่มีขนาดเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุด การสานจะจัดเส้นดอกในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ แล้วสานขัดกันโดยยกหนึ่งข่มหนึ่งทุกเส้นสลับกันไปโดยตลอด ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง จึงนำไปใช้สานส่วนที่ต้องการให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก เช่น ใช้สานส่วนฐานของขันกะหย่อง** ส่วนบนของช่องลอย จะทำให้อากาศถ่ายเทได้ดี ทำให้ปลาที่ถูกกักขังอยู่ไม่ตายเร็ว

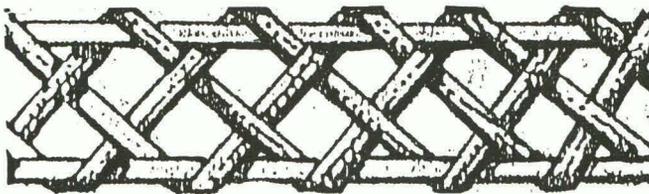

ลายหนึ่งทแยงห่าง

*อุปกรณ์สำหรับดักปลา ปู และกุ้ง

**พานใส่ดอกไม้ที่จักสานด้วยไม้ไผ่ สำหรับใส่ดอกไม้รูปเทียนในการประกอบพิธีทางศาสนา

2. ลายไส้จ่อ ใช้ดอกตะแคงที่มีขนาดเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุดสานขัดกันในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่ง เส้นดอกที่นำมาใช้สานขัดแบ่งออกเป็นสองแนวคือ เส้นดอกที่เป็นแนวยืน และเส้นดอกที่เป็นแนวทแยง เส้นดอกที่เป็นแนวยืนมีสองเส้น ส่วนเส้นดอกที่เป็นแนวทแยงถูกนำมาสานขัดกันชุดละสามเส้น โดยที่แต่ละเส้นสานขัดยกและข่มกันเองสลับกันไปครั้งละหนึ่งเส้นโดยตลอด และข่มหรือยกเส้นดอกที่เป็นแนวยืนอย่างละหนึ่งครั้งก่อนที่จะหักพับเส้นดอกเพื่อบังคับให้กลับมาสานขัดกันไปโดยตลอด

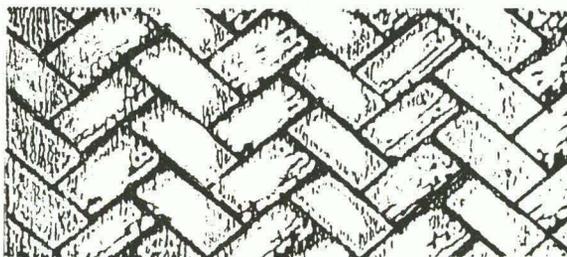

ลายไส้จ่อ

ข. ลายสองทแยง สามารถแยกออกได้ตามลักษณะของการสานขัด ได้ดังนี้คือ

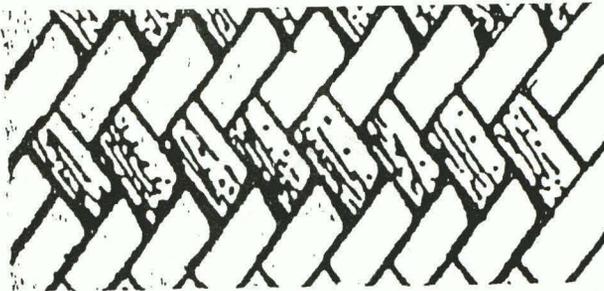
1. ลายสองทแยงชนิด จำแนกออกเป็น 2 ชนิด คือ ลายสองยืนและลายสองเวียน

1.1 ลายสองยืน ลักษณะของเส้นดอกที่นำมาใช้สาน ใช้ดอกตะแคงที่มีขนาดบาง โดยขนาดและความหนาของเส้นดอกเท่ากันหรือใกล้เคียงกันมากที่สุด การสานจัดเส้นดอกในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน นำดอกสานมาสานขัดในแนวทแยงทีละหนึ่งเส้น โดยการยกและข่มครั้งละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด นำดอกสานเส้นต่อไปมาสานขัดในรูปแบบเดียวกัน แต่การสานต้องให้เส้นดอกสานทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นดอกแนวทแยงที่ถูกเส้นดอกสานเส้นที่ผ่านมาข่มอยู่สองเส้น แล้วจึงข่มสองและยกสองสลับกันไปโดยตลอด หลังจากนั้นจึงจัดเส้นดอกให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ

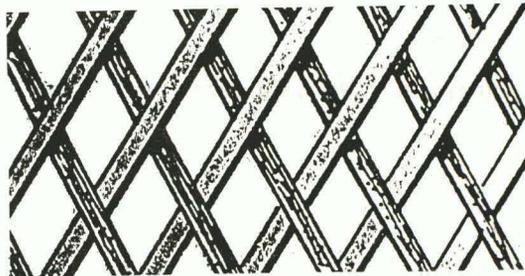
ลายสองยืน

1.2 ลายสองเวียน สานในลักษณะยกสองข่มสอง ลายชนิดนี้จะสานควบคู่ต่อจากลายสองขึ้นเสมอ โดยสานเน้นตำแหน่งขอบบนและขอบล่างหรือแสดงการสิ้นสุดของรูปทรง ใช้สานภาชนะส่วนที่เป็นตัวและฝาของกระติบข้าวเหนียว เพื่อเปลี่ยนแนวของลายสานไม่ให้ต่อเนื่องซ้ำซ้อนกัน ดังนั้นจึงทำให้ลายสานชนิดนี้กับลายสองขึ้นสวนกันไปในแต่ละแนว ทำให้เกิดแรงยึดเกาะประสานเส้นดอกขัดกันมากยิ่งขึ้น มีความแข็งแรงแน่นหนากว่าเดิม ก่อนที่จะหักพับเส้นดอกกลับไปสานซ้อนกัน เพื่อความเหมาะสมต่อการนำไปใช้สอยต่อไป

ลายสองเวียน

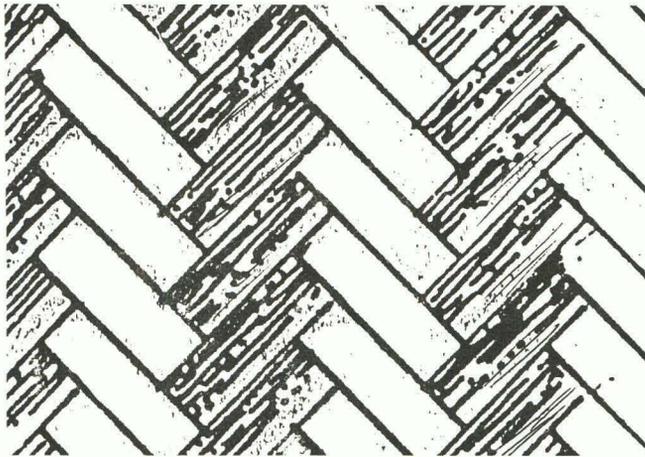
2. ลายสองทแยงห่าง สานในลักษณะยกสองข่มสองโดยใช้ดอกตะเคงหรือดอกผิว ซึ่งมีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกัน การสานต้องจัดเส้นดอกในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ห่างกันพอประมาณ นำดอกสานมาสานขัดในแนวทแยงที่ละเส้น โดยการยกและข่มครั้งละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็สานในรูปแบบเดียวกัน แต่การสานต้องให้เส้นดอกทะลุขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นดอกที่ถูกดอกสานข่มอยู่สองเส้นซึ่งเพิ่งสานเสร็จผ่านมา แล้วจึงข่มและยกครั้งละสองเส้นสลับกันไปโดยตลอด หลังจากนั้นจึงจัดเส้นดอกแต่ละเส้นให้ห่างกันพอประมาณทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง ช่วยให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก จึงนิยมนำไปใช้สานส่วนบนของข้องลอย

ลายสองทแยงห่าง

ค. ลายสามทแยง แยกตามลักษณะของเส้นดอกรที่นำมาใช้สานขัดกัน คือ ลายสามทแยงเส้นดอกรเท่ากัน และลายสามทแยงเส้นดอกรไม่เท่ากัน

1. ลายสามทแยงเส้นดอกรเท่ากัน หรือ ลายสามยี่น ใช้ดอกรปื้นที่มีขนาดใหญ่ขัดกันในแนวทแยง การสานจัดเส้นดอกรในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นตามต้องการให้ชิดกัน แล้วสานขัดทีละเส้นในแนวทแยง โดยการข่มสามและยกสามสลับกันไปโดยตลอด ส่วนดอกรสานเส้นต่อไปก็สานในรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มต้นในการสานขัดนั้นเส้นดอกรสานต้องสอดขึ้นตรงกลางระหว่างเส้นดอกรแนวทแยงเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สองซึ่งถูกเส้นดอกรสานเส้นที่เพิงสานเสร็จผ่านมาแล้วข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงสานข่มเส้นดอกรในแนวทแยงสามเส้นและยกอีกสามเส้นสลับกันไป เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นดอกรแต่ละเส้นให้ชิดกันก็จะได้ลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ เรียบสนิท ใช้สานส่วนกัน และส่วนตัวของกระเบาะลื้อเลื่อน*

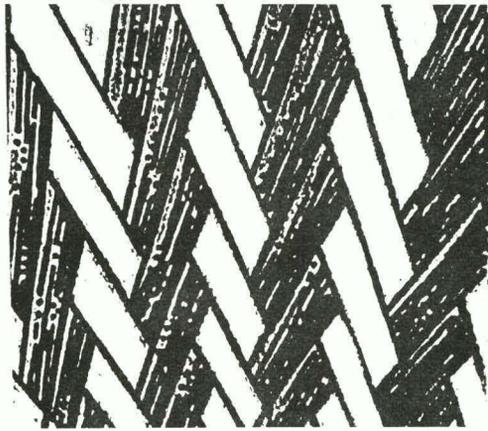
ลายสามยี่น

2. ลายสามทแยงเส้นดอกรไม่เท่ากัน จำแนกได้เป็น 2 ชนิด คือ

2.1 ลายสามยี่นเส้นดอกรไม่เท่ากัน ใช้เส้นดอกรปื้นหรือดอกรตะแกงที่มีขนาดแตกต่างกัน คือ โคนของเส้นดอกรจะมีขนาดใหญ่ ส่วนปลายจะถูกเหลาให้เรียวเล็กกลงไปตามส่วนจนเล็กที่สุด การสานจัดเส้นดอกรให้แนวทแยงหลาย ๆ เส้นชิดกัน นำดอกรสานมาสานขัดในแนวทแยงทีละเส้น โดยการ

*เป็นกระเบาะที่นำไปวางลงในส่วนโครงของลื้อเลื่อนแล้วจึงใส่หรือบรรจุสิ่งของต่าง ๆ เช่น ผลผลิตทางการเกษตร หลังจากนั้นจึงใช้มือจับที่จับออกแรงลากหรือใส่ให้เคลื่อนไปในทิศทางที่ต้องการ หรืออาจจะใช้แรงวัวหรือควายลากลื้อให้เคลื่อนที่ไป

ข่มและยกครั้งละสามสลับกันไป ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็สานในรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มต้นเส้นดอกสานต้องสอดขึ้นตรงกลางช่องว่างระหว่างเส้นดอกแนวทแยงเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สองซึ่งถูกเส้นดอกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงสานข่มในแนวทแยงสามเส้นและยกอีกสามเส้นสลับกันไปเมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นดอกแต่ละเส้นให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ

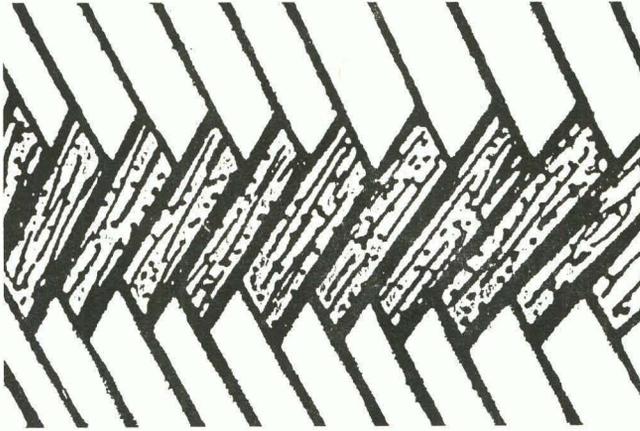

ลายสามยี่นเส้นดอกไม่เท่ากัน

อนึ่งการสานลายชนิดนี้ตรงส่วนที่เส้นดอกมีขนาดเล็กจะสานขัดกันได้พื้นที่น้อยแค่เส้นดอกตรงที่มีขนาดใหญ่กว่าจะสานขัดกันได้พื้นที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ เหมาะสำหรับใช้สานภาชนะรูปทรงกรวยร่วมกับลายสานชนิดอื่น เช่น ส่วนตัวของมวย* ทั้งชั้นนอกและชั้นใน

2.2 ลายสามเวียน เส้นดอกที่นำมาใช้สานมีลักษณะเดียวกับข้อ 2.1 การสานจัดเส้นดอกในแนวทแยงหลาย ๆ เส้นให้ชิดกัน สานขัดในแนวทแยงทีละเส้นโดยการข่มและยกครั้งละสามเส้นสลับกัน ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็จะสานในรูปแบบเดียวกัน แต่การเริ่มต้นในการสานขัดกันนั้นเส้นดอกสานต้องสอดขึ้นตรงกลางช่องว่างระหว่างเส้นดอกแนวทแยงเส้นที่หนึ่งและเส้นที่สอง ซึ่งถูกเส้นดอกสานเส้นที่เพิ่งสานเสร็จผ่านมาแล้วข่มอยู่สามเส้น แล้วจึงข่มและยกในแนวทแยงครั้งละสามเส้นสลับกันไป เมื่อสานเสร็จแล้วจึงจัดเส้นดอกแต่ละเส้นให้ชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นทึบ

*ภาชนะคล้ายหวด ใช้สำหรับนั่งข้าวเหนียว นั่งเนื้อสัตว์ ผัก หรือนำไปนั่งฝ้าย โดยนำสิ่งที่ต้องการนั่งใส่ในมวยแล้วนำไปตั้งบนหม้อน้ำเหนือเตาไฟ เมื่อน้ำในหม้อเดือดไอร้อนจะซึมผ่านช่องว่างระหว่างเส้นดอกจนทำให้สิ่งที่นั่งสุก

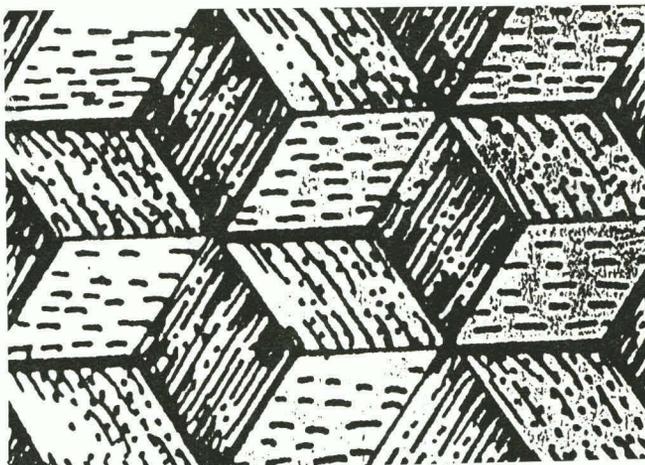

ลายสามเวียนเส้นตอกไม่เท่ากัน

การสานลายชนิดนี้จะสานควบคู่กับการสานลายสามขึ้นเส้นตอกไม่เท่ากันเสมอ โดยจะสานเน้นตำแหน่งขอบล่างของส่วนตัวมวยเพื่อเปลี่ยนแนวลายสานไม่ให้ต่อเนื่องซ้ำซ้อนกัน ดังนั้น จึงทำให้ลายสานชนิดนี้กับลายสามขึ้นเส้นตอกไม่เท่ากันสวนทางกันไปในแต่ละแนวก่อให้เกิดแรงยึดเกาะประสานเส้นตอกขัดกันมากยิ่งขึ้น มีความแข็งแรง แน่นหนากว่าเดิมสามารถรับน้ำหนักจากแรงกดของสิ่งทีบรรจุกอยู่ภายในได้ดี

ง. ลายเฉลว แยกออกได้เป็น

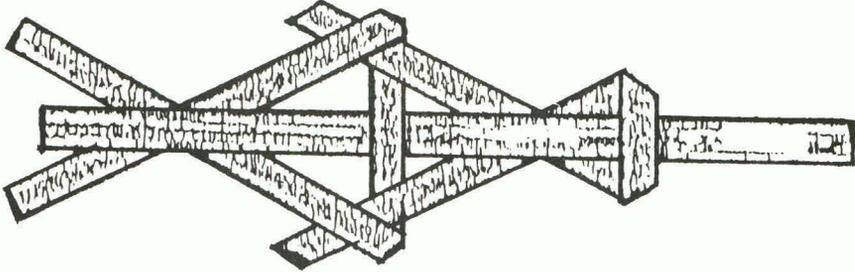
1. ลายเฉลวข้อหรือลายตาเหลวข้อ แบบที่ 1 เป็นลายสานที่ค่อนข้างซับซ้อน ใช้ตอกป็นที่มีขนาดเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุด การสานเริ่มจากการใช้เส้นตอกสานขัดกันในแนวทแยงแนวละหนึ่งคู่ นำตอกสานมาสานขัดในแนวนอนในทิศทางตรงกันข้ามครึ่งละหนึ่งเส้น รวมเป็นสองเส้น ส่วนตอกสานที่นำมาใช้สานขัดต่อไปใช้สานขัดครึ่งละหนึ่งเส้น โดยจะต้องสานขัดในแนวนอนและแนวทแยงทั้งสองแนวหมุนเวียนกันไปในลักษณะยกสามข่มสาม เมื่อสานเสร็จจึงจัดเส้นตอกแต่ละเส้นให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะเป็นแผ่นที่บิดแต่จะมีช่องว่างเล็ก ๆ ด้านข้างของเส้นตอกทั้งสามแนวที่สานขัดกัน

ลายเฉลวฮ่อ

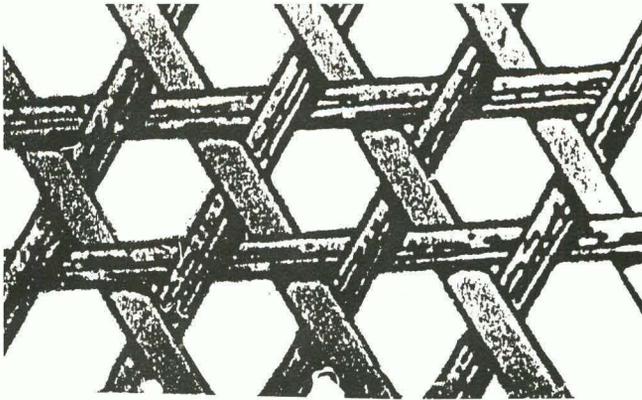
เนื่องจากเป็นลายสานที่ค่อนข้างทึบ จึงนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ ร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการให้ทึบเพื่อป้องกันแดดและลม เช่น ฝากล่องข้าวเหนียว หรือส่วนที่เป็นฝาชั้นนอกและส่วนที่เป็นก้นชั้นในของกระบุงข้าวเหนียว ในส่วนที่เป็นฝากล่องข้าวเหนียว จะมีโครงสร้างอันเพื่อบังคับให้เกิดเป็นรูปทรงฝาชีเพื่อให้ความแข็งแรง แน่นหนา เพราะแรงกินตัวของตอกที่ถูกบังคับและแรงยึดที่เกิดจากการขัดกันของเส้นตอกทั้งสามแนว ในส่วนที่เป็นฝาชั้นนอก ก้นชั้นในของกระบุงจะใช้ลายสานนี้ตัดให้มีรูปร่างเป็นแผ่นกลม แล้วจึงนำไปซ้อนกันกับแผ่นลายสานชนิดอื่นที่มีรูปร่างและขนาดเท่ากันนำไปผูกยึดติดกับส่วนของภาชนะดังกล่าว

2. ลายเฉลวฮ่อ แบบที่ 2 อาจใช้ดอกตะแคงที่มีขนาดเท่ากันหรือไม่เท่ากันก็ได้จำนวนสามเส้นสานขัดโดยการพับเส้นตอกกลับมาสานขัดกันเอง การสานทำโดยจัดเส้นตอกแนวตั้งหนึ่งเส้นเป็นแกนหลัก นำตอกสานเส้นที่หนึ่งมาสานขัดโดยการขมตอกที่เป็นแกนหลักแล้วหักพับกลับไปขัดกันไว้ด้านหลังนำตอกสานเส้นที่สองมาสานขัดโดยการขมเส้นตอกที่เป็นแกนกลาง ยกปลายเส้นตอกสานเส้นที่หนึ่งทั้งสองข้างแล้วพับเส้นตอกไปขัดกับเส้นตอกที่เป็นแกนหลักทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง ใช้สำหรับสานเป็นสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อในบุญคุณลาน ซึ่งจะใช้ปักรอบกองข้าวเปลือกที่นวดบนลานนวดข้าวทั้ง 4 มุม แล้วจึงใช้ด้ายสายสิญจน์ขึงโดยรอบ เพื่อทำขวัญข้าวก่อนที่จะนำไปเก็บไว้ในยุ้งข้าว

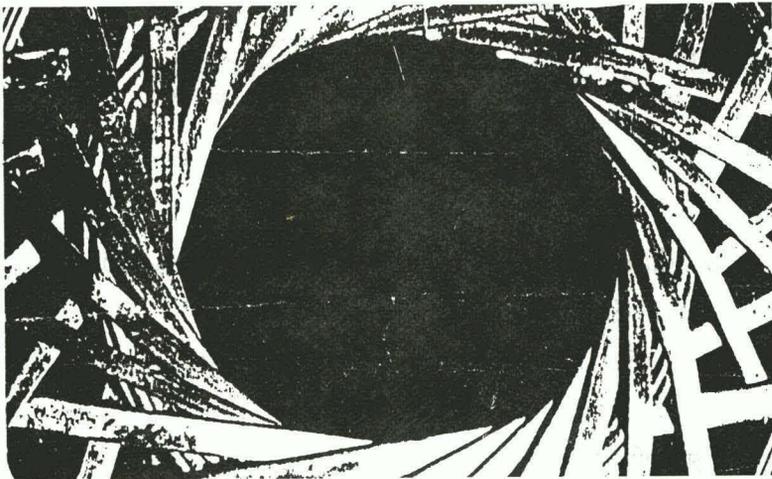
เฉลวอ้อ ใช้เป็นส่วนประกอบในพิธีกรรม

3. ลายเฉลว แบบที่ 3 เรียกว่าลายบักกอกหรือตาชะลอม ใช้ดอกฝิวหรือดอกตะแคง ที่มีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกันสานแบบยกหนึ่งข่มหนึ่งเสมอ การสานเริ่มจากการใช้เส้นตอกมาสานขัดกันในแนวทแยงหนึ่งเส้น แนวอนหนึ่งเส้น หลังจากนั้นจึงนำตอกสานมาสานขัดเพิ่มขึ้นครั้งละหนึ่งเส้น ทั้งแนวอนและแนวทแยงโดยตอกสานเพิ่มเข้าไปในทิศทางตรงกันข้ามหมุนเวียนกันไปโดยรอบหรือกระจายลายออกไปรอบ ๆ ข้าง ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะโปร่ง สามารถดัดโค้งให้เป็นรูปทรงกระบอกได้ดี ลายนี้จึงใช้สานกันและตัวของกวั๊ก (เครื่องสำหรับคัดค้ายหรือไหม) หรือใช้เป็นแผ่นสานสำหรับเป็นสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ เรียกว่าเฉลว บักไว้บนลานข้าวหรือสถานที่ต้องห้ามเพื่อป้องกันไม่ให้คนหรือสัตว์เลื้อยเข้าไปเพ่นพ่านในบริเวณนั้น หรือใช้เป็นเครื่องป้องกันสิ่งที่ไม่เป็นมงคล

ลายตาชะลอม

จ. **ลายกันสุม** ใช้ดอกฝิวหรือดอกตะแคงที่มีขนาดเท่ากันหรือขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุด การสานเริ่มจากการนำเส้นดอกหลาย ๆ เส้นมาสานขัดเวียนออกจากจุดกึ่งกลางและให้ส่วนที่อยู่กึ่งกลางของเส้นดอกแต่ละเส้นขัดกันเวียนออกจากจุดศูนย์กลางเป็นรูปโค้งวงกลมเมื่อวางขัดเส้นดอกทุกเส้นแล้ว หลังจากนั้นจึงนำเส้นดอกแต่ละเส้นมาสานขัดกันออกไปโดยรอบ ทำให้เกิดช่องว่างตรงกลางเป็นรูปวงกลม ลายสานชนิดนี้คงรูปอยู่ได้เพราะแรงยึดระหว่างกันของเส้นดอก ทนทานต่อแรงกดและแรงกระแทกในขณะใช้งาน นิยมใช้สานกันของสุมไก่ และสุมจับปลา

ลายกันสุม

ลายขด

สามารถจำแนกรูปแบบตามลักษณะของการสานได้ดังนี้คือ

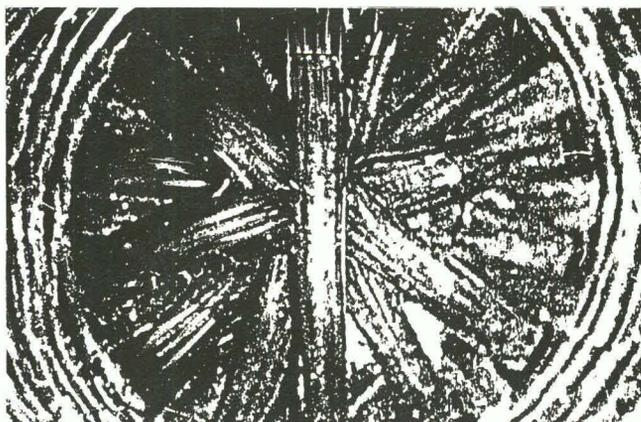
ก. **ลายขดไส้จ่อ** ลักษณะของเส้นดอกที่นำมาใช้สานและวิธีการสานเช่นเดียวกับลายไส้จ่อ นำไปใช้เป็นส่วนประกอบเครื่องจักสานซึ่งเรียกว่าจ่อ* ซึ่งจะต้องนำไส้จ่อที่สานเสร็จเรียบร้อยแล้วมามัดติดกับจุดกึ่งกลางของแผ่นสาน แล้วจึงขดออกมาจากวงในในลักษณะเป็นก้นหอยจนถึงริมขอบภาชนะ โดยจะเว้นช่องให้ห่างกันพอประมาณเพื่อให้มีพื้นที่ขนาดพอเหมาะต่อการที่ตัวไหมจะชักใยห่อหุ้มตัวเองเป็นรังไหม นอกจากนี้ การที่ลายสานมีลักษณะโปร่งช่วยให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก ป้องกันความชื้น และทำความสะอาดได้ง่าย

*ภาชนะสำหรับใช้เลี้ยงตัวไหม ให้ตัวหนอนชักใยห่อหุ้มตัวเอง

ลายขดไส้จ้อ

ข. ลายขดกันหวดหรือลายขดกันมวยหรือลายขดส่วนกันที่กรองกากปลาร้า เส้นดอกที่ใช้มีขนาดแตกต่างกัน กล่าวคือเส้นดอกที่วางพาดทับกันบริเวณกึ่งกลางของเส้นดอกแต่ละเส้นใช้ดอกตะแคง ส่วนดอกสานใช้ดอกกลมหรือดอกตะแคงที่มีขนาดเล็ก การสานจัดเส้นดอกหลาย ๆ เส้นวางพาดระหว่างจุดกึ่งกลางของเส้นดอกซึ่งกันและกันแล้วกระจายกันออกเป็นวง จัดระยะเส้นดอกให้ห่างกันพอประมาณ นำดอกสานมาสานขัดโดยเริ่มวนออกจากจุดศูนย์กลางออกไปรอบนอกในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่ง หลังจากนั้นจึงจัดเส้นดอกสานให้ชิดกันทำให้เกิดลายสานเป็นแผ่นทึบ นำไปใช้สานประกอบส่วนกันมวย จะช่วยกันเมล็ดข้าวไม่ให้ร่วงลงไปในหม้อน้ำ และช่วยให้ไอน้ำร้อนจากหม้อน้ำขณะนึ่งข้าวซึมผ่านช่องว่างระหว่างเส้นดอกเพื่อทำให้ข้าวสุกได้ หรือใช้สานกันของที่กรองกากปลาร้า

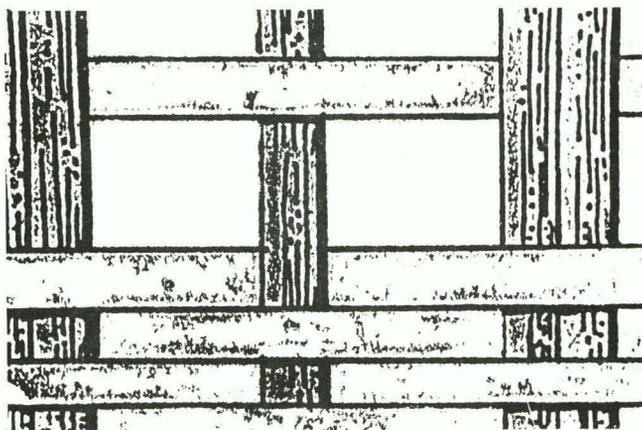

ลายขดกันหวดหรือลายขดส่วนกันที่กรองกากปลาร้า

ลายอิสระ

สามารถจำแนกออกได้ตามรูปแบบของการสานได้ดังนี้คือ

ก. ลายขัดห่างเสริม ใช้ดอกตะแคงหรือดอกผิวสานคละกัน หรือใช้เส้นดอกเพียงชนิดเดียว แต่ต้องมีขนาดเท่ากันหรือเกือบเท่ากัน รูปแบบการสานไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สาน เพื่อให้เหมาะสมต่อการนำไปใช้งานมากที่สุด การสานจะจัดเส้นดอกในแนวตั้งหลาย ๆ เส้นให้มีระยะห่างกันพอประมาณ หรืออาจจะอยู่ชิดกันก็ได้ นำเส้นดอกสานมาสานขัดที่ละเส้น โดยการยกหนึ่งข่มหนึ่ง หรือยกหนึ่งข่มสองสลับกันไป ส่วนดอกสานเส้นต่อไปก็สานในรูปแบบเดียวกัน หลังจากนั้นจึงจัดเส้นดอกสานให้ห่างกันหรือชิดกัน ทำให้เกิดลายสานที่มีลักษณะทึบและโปร่ง การนำเส้นดอกมาสานเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพส่วนที่บกพร่องต่อการนำไปใช้งาน ทำให้ช่องว่างระหว่างเส้นดอกแต่ละแนวมีขนาดไม่แน่นอน แต่มีความแข็งแรงทนทาน เช่น ส่วนตัว หรือส่วนปากของสุมไก่อ และสุมจับปลา เป็นต้น

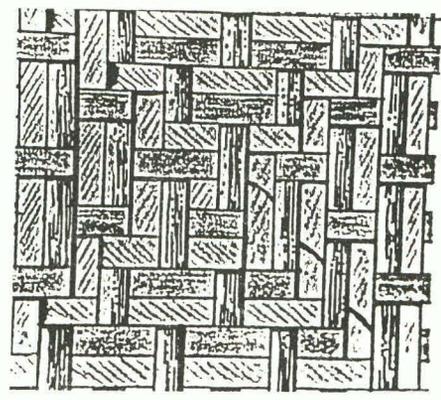

ลายขัดห่างเสริม

ข. ลายกันตะกร้าไทย ใช้ดอกตะแคงที่มีขนาดเท่ากันหรือใกล้เคียงกันมากที่สุด รูปแบบการสานไม่แน่นอนเพราะมีทั้งยกหนึ่งข่มหนึ่ง หรือยกสามข่มสอง หรือยกหนึ่งข่มสี่ เป็นต้น การสานนำเส้นดอกสองแนวมาขัดกันให้ตั้งฉากโดยการยกและการข่มสลับกันไปและใช้เส้นดอกสานขัดเสริมเพื่อให้เกิดลักษณะที่เป็นแผ่นทึบ ส่วนเส้นดอกหลักทั้งสองแนวจะถูกดัดขึ้นให้เป็นเส้นดอกตั้งเพื่อสานขัดกันต่อไป เส้นดอกที่นำมาใช้สานขัดแต่ละเส้นทั้งสองแนวจะสานได้ชิดกันสนิท และเป็นแผ่นเรียบตามแนวระนาบ ใช้สานกันตะกร้า* โดยจะสานให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อความสะดวกต่อการสร้าง

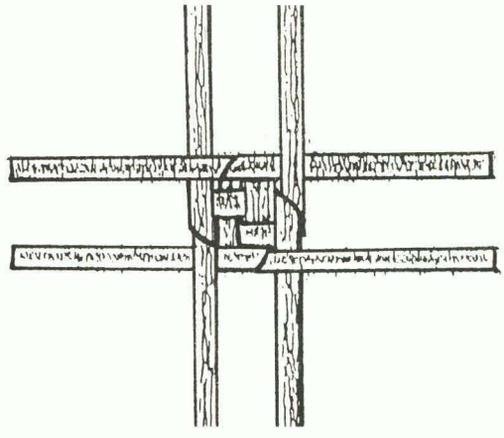
*ภาชนะสำหรับใส่สิ่งของ

รูปทรงซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสานภาชนะ และสามารถรับน้ำหนักได้ดี โดยสิ่งที่บรรจุอยู่ไม่หลุดร่วงออกไป

ลายกันตะกร้าไทย

ค. ลายกัณฑ์ เส้นตอกจะใช้ตอกป็นที่มีขนาดของเส้นตอกเท่ากัน สานในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่ง การสานจัดเส้นตอกแนวละสองเส้นให้สานขัดกันโดยการยกหนึ่งข่มหนึ่ง และให้เส้นตอกทั้งสองแนวตั้งฉากกันระหว่างจุดกึ่งกลางของเส้นตอกแต่ละเส้นพับเส้นตอกที่อยู่คู่กันให้อยู่ในลักษณะข่มหนึ่งทั้งสี่เส้นตามแนวเข็มนาฬิกา พลิกกลับอีกด้านหนึ่งแล้วพับเส้นตอกข่มและยกอย่างละหนึ่งเส้นทั้งสี่แนว ทำให้เกิดลายสานที่ตรงส่วนกลางที่มีซี่ไม้ไผ่แยกออกไปสี่ทิศทาง ทิศทางละสองเส้น

ลายขัดกัณฑ์

ง. ลายม้วนขอบ เป็นลายสานที่มีเส้นตอกตั้งซึ่งเป็นตอกตะแคงโผล่พ้นจากตัวของภาชนะที่ตอกสานสานขัดได้พื้นที่เพียงพอแล้วมาพับแล้วม้วนพันซึ่งกันและกัน หลังจากนั้น จึงนำมาสานขัดโดยการยกและข่มเส้นตอกตั้ง เพื่อเก็บซ่อนส่วนปลายของเส้นตอก การม้วนพันกันของเส้นตอกที่มีความแข็งแรงจะทำให้เกิดแรงคืนตัวของเส้นตอกทำให้เกิดความแข็งแรง ทนทาน เส้นตอกไม่หักง่ายและรับแรงกระแทกได้ดี นอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดความสะดวกขณะใช้งาน เพราะไม่มีเส้นตอกโผล่ออกมาเกียดขวาง เช่น ส่วนปากของตะกร้า และส่วนปากของที่รองกากปลาร้า

ลายม้วนขอบ

วิจารณ์

จากการศึกษาวิเคราะห์ลายสานในเครื่องจักสานไม้ไผ่ของอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้สามารถทราบถึงความนิยมในการสานลายอันเนื่องมาจากเหตุผลทางด้านต่าง ๆ เช่น ด้านประโยชน์ใช้สอย ซึ่งพิจารณาถึงความต้องการทางด้านร่างกาย ความปลอดภัยในชีวิต ตลอดจนความสุขทางด้านจิตใจ ซึ่งลายสานต่าง ๆ ในเครื่องจักสานไม้ไผ่จะสามารถตอบสนองความต้องการดังกล่าวได้ ตามลักษณะที่แตกต่างกันตามรูปแบบของลายสานนั้น ๆ รวมไปถึงจนถึงตำแหน่งของลายสานที่ปรากฏในส่วนประกอบเครื่องจักสานแต่ละประเภทตามความสะดวกหรือความเหมาะสมในการสานเช่น ลายขัดหนึ่งเส้นตอกสานเล็ก ใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานมากที่สุดเพราะขนาดของเส้นตอกสานเล็กกว่าเส้นตอกตั้งและสานขัดกันในลักษณะยกหนึ่งข่มหนึ่ง การที่เส้นตอกตั้งมีขนาดใหญ่ย่อมมีความแข็งแรงรับน้ำหนักได้มาก ส่วนตอกสานที่มีขนาดเล็กทำให้สานลายได้ละเอียด เส้นตอกจัดชิดกันได้สนิทมีความแข็งแรงแน่นอนเพราะมีแรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบเครื่องจักสานร่วมกับลายสานชนิดอื่น ๆ เพื่อความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย โดยใช้ลายขัดหนึ่งเส้นตอกสานเล็กเป็นส่วนประกอบของตัวภาชนะหรือสิ่งต่าง ๆ เพื่อช่วยยึดเกาะกันของเส้นตอกในการรักษารูปทรงให้คงที่เช่น นำไปสานตัวตะกร้า สานส่วนที่เป็นงา* ในเครื่องมือจับสัตว์และสานตัวภาชนะรองกากปลาร้า

* ส่วนฝาปิดของช่องหรือช่องลอย มีลักษณะถักเป็นซี่ไม้ไผ่รูปทรงกรวย สำหรับใส่ปากช่อง

ลายสองปรกติ สามารถนำไปสานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานเพื่อตอบสนองความต้องการทางประโยชน์ใช้สอยได้เหมาะสมหรือมากกว่าลายสานชนิดอื่นในบรรดาลายสองด้วยกัน เนื่องจากรูปแบบของลายสานขัดสามารถจัดเส้นตอกทั้งสองแนวให้ชิดสนิทกัน ทำให้ลายสานเป็นแผ่นเรียบประสานกันอย่างแน่นหนาจึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบของกันตะกร้าหรือกะเบียน

ลายสามขัดครุ เหมาะที่จะใช้สานเป็นส่วนประกอบเครื่องจักสานมากที่สุดเพราะลายสานชนิดนี้เมื่อนำไปสานเป็นส่วนประกอบส่วนตัวของภาชนะ แรงยึดเกาะระหว่างเส้นตอกจะมีความแข็งแรงทนทานคงรูปอย่างถาวรและยังช่วยให้ผนังของภาชนะมีความโค้งกลมได้ดี เช่น นำไปสานตัวชั้นในของกลองข้าว ตัวข้อง และตัวครุ เป็นต้น

ลายกลมสาม เส้นตอกสานบังคับเส้นตอกตั้งแต่ละเส้นให้มีระยะห่างกัน และมีความแน่นหนาถาวรโดยไม่เคลื่อนที่ออกจากจุดเดิม จึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบของตัวตะกร้า ข้องหรือปากครุ

ลายหนึ่งทแยงห่างและลายกันสุม เหมาะสมที่จะนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานแตกต่างกันออกไป คือ ลายหนึ่งทแยงห่างมีรูปแบบการสานขัดกันของเส้นตอกทั้งสองแนวในลักษณะขกหนึ่งข่มหนึ่ง ซึ่งสามารถบังคับให้เกิดเป็นรูปทรงกระบอกหรือโค้งได้ดีโดยเส้นตอกไม่แตกหัก สามารถมองทะลุผ่านและอากาศถ่ายเทได้สะดวก จึงนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบของฐานชั้นกะหย่อง หรือสานตัวสุมที่ต่อเนื่องมาจากส่วนคัน ส่วนลายกันสุมจะเริ่มคันสานลายให้เส้นตอกแต่ละเส้นขกข่มซ้อนกันอย่างแน่นหนาแข็งแรงทนทาน และยังเป็นช่องวงกลมสำหรับใช้มือจับขอบหรือล้วงเข้าภายในได้สะดวก ดังนั้นลายกันสุมจึงนิยมนานเป็นจุดเริ่มต้นของกันสุมไก่ และกันสุมจับปลา

ลายขดกันมวย เส้นตอกจะชิดกันสนิททำให้มีแรงยึดเกาะกันมาก จึงนิยมนำไปใช้สานกันของมวยซึ่งจะช่วยป้องกันเมล็ดข้าวสารที่ต้องการนั่งไม่ให้ร่วงลงในหม้อน้ำขณะที่นั่งข้าวและยังช่วยให้ไอน้ำซึมผ่านช่องว่างระหว่างเส้นตอกทำให้ข้าวสุกได้อีกด้วย

ส่วนลายม้วนขอบ การม้วนพันกันของเส้นตอกทำให้เส้นตอกไม่แตกหักง่ายและช่วยให้เกิดความสะดวกขณะใช้งานเพราะไม่มีเส้นตอกโผล่ออกมากีดขวาง จึงนิยมนำไปใช้สานขอบหรือในส่วนที่จะสิ้นสุดการสาน เช่น ปากที่กรองกากปลาไว้ ปากตะกร้า ปากตะกร้าหญ้า และปากกะเบียน

เมื่อศึกษาถึงรูปแบบของเครื่องจักสานไม่ใ้พบว่ามีเครื่องจักสานไม่ใ้รูปแบบมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือรูปทรงกลมป่อง ส่วนเครื่องจักสานไม่ใ้รูปครึ่งวงกลม รูปถ้วย และรูปทรงที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ประกอบในพิธีกรรมมีจำนวนน้อยที่สุด

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของลายสานแต่ละชนิดพบว่า ลายกลมสามนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม่ใ้มากที่สุด ส่วนลายขัดหนึ่งเส้นตอกสานเล็กใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม่ใ้เป็นอันดับรองลงมา ส่วนลายสานที่ใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานเฉพาะ-

อย่างเท่านั้นคือ ลายกระดิ่งซึ่งใช้สานเฉพาะกระดิ่งฝัดข้าว ลายไส้จ่อใช้สานเฉพาะเป็นส่วนประกอบในจ่อ และดาเหลวฮ้อใช้สานเป็นส่วนประกอบเฉพาะพิธีกรรมเท่านั้น

สรุป

เครื่องจักสานไม้ไผ่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิเป็นงานหัตถกรรมที่ถือว่าเป็นหน้าที่หลักของผู้ชายซึ่งได้รับการสืบทอดโดยการบอกเล่าและการฝึกฝนปฏิบัติตลอดแบบกันมาจากบรรพบุรุษตามความนิยมของท้องถิ่น เพื่อนำไปใช้ประโยชน์หรืออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น จากการรวบรวมตัวอย่างเครื่องจักสานไม้ไผ่สามารถจำแนกแยกประเภทได้ดังนี้

1. ภาชนะประกอบอาหาร ได้แก่ มวย หวด กะเบียน กล่องข้าว กระติบข้าว และภาชนะกรองกากปลา
2. เครื่องมือจับสัตว์ได้แก่ ข้อง ข้องลอย กระชัง ลอบ อีจู้ ตุ่มดักกบ ตุ่มกั้นตี ไช สุ่ม และ ผือก
3. เครื่องใช้ภายในบ้าน ได้แก่ ตะกร้า ตะกร้าหญ้า กระจุ กระดิ่ง ตะแกรง กระทอ กวัก* เพลเด็ก กระบะล้อเลื่อน บุงกี มือเสื่อ** และไม้ตีแมลงวัน
4. ของใช้ประจำวัน ได้แก่ หมวก และพัด
5. เครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุ่มไก่ สุ่มปลายไม้*** รังไก่ ยาง**** กรง กระดิ่งเลี้ยงหนอนผีเสื้อ และจ่อ
6. เครื่องมือเพาะปลูก ได้แก่ โขงโลง พัด (วี)***** ฮิน และรั้วสวนครัว
7. สิ่งก่อสร้าง ได้แก่ ฝายบ้าน ฝายบ้านสานห่าง ฝายยุ่ง และรั้วบ้าน
8. เครื่องมือประกอบสันทนากการ คือ กังหันลม
9. เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมและความเชื่อ ได้แก่ ขันกะหย่อง ดาชะลอม และเหลวฮ้อ

---

*ใช้ปั่นพันด้ายหรือไหม

**ใช้คู่ยตะกุกยสิ่งต่าง ๆ

***ใช้สำหรับครอบไก่หรือเป็ด

****ที่ใช้หญ้าให้วัวหรือควาย รูปทรงกระบอกมีผนังรอบข้างค่อนข้างทึบ ด้านบนเปิดโล่ง ด้านล่างใช้พื้นดินเป็นที่สำหรับรองรับหญ้า

*****ใช้พัดเศษหญ้า ฟาง ข้าวสาลีออกจากเมล็ดข้าวเปลือกที่สมบูรณ์

เครื่องจักสานแต่ละประเภทดังกล่าวมีความแตกต่างกันในเรื่องของส่วนประกอบและวิธีการใช้ แต่ในเรื่องของจุดมุ่งหมายสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

ลายสานแต่ละชนิดในเครื่องจักสานไม้ไผ่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างรูปแบบของลายสาน ขนาดของเส้นดอกและชนิดของเส้นดอกที่นำมาใช้สานขัดเพื่อสร้างแรงยึดต่อกัน รูปแบบของลายสานยังสามารถจำแนกตามแนวของเส้นดอกแต่ละแนวที่นำมาสานขัดกันได้ถึง 4 แบบ คือ ลายขัด ลายทแยง ลายซด และลายอิสระ ซึ่งแต่ละแบบก็สามารถจำแนกออกเป็นลายสานชนิดต่าง ๆ ได้อีกตามรูปแบบของลายสานจากการยก การข่ม ดังนี้

ลายขัด เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างเส้นดอกในแนวตั้งและเส้นดอกในแนวนอน โดยแบ่งออกเป็นลายหลักได้แก่ ลายขัดหนึ่ง ลายสอง ลายสาม ลายกระดิ่ง ลายคุบ ลายซ้ายขวา ลายกลม ลายกาว และลายปลอก ซึ่งลายเหล่านี้มีจำนวนทั้งสิ้น 27 ชนิด

ลายทแยง เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันของเส้นดอกในแนวทแยง โดยแบ่งออกเป็นลายหลักได้แก่ ลายหนึ่งทแยง ลายสองทแยง ลายสามทแยง ลายเฉลว และลายกันสุม ซึ่งลายเหล่านี้มีจำนวนทั้งสิ้น 12 ชนิด

ลายซด เป็นการสร้างรูปทรงด้วยการขัดกันของเส้นดอกให้ขดตัวหรือนำแผ่นสานที่สานเสร็จเป็นรูปเป็นร่างแล้วมามัดเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสาน โดยเริ่มต้นมัดและขควนออกจากจุดศูนย์กลางในลักษณะกันหอยมี 2 ชนิด คือ ลายซดกันมวยและลายซดไส้จ้อ

ส่วนลายอิสระเป็นลายสานที่ไม่สามารถจัดเข้าหมวดหมู่ลายสานชนิดอื่นได้มีจำนวนทั้งสิ้น 4 ชนิด ได้แก่ ลายขัดห่างเสริม ลายกันตะกร้าไทย ลายขัดกั้งหันและลายม้วนขอบ

นอกจากนี้ลายสานทั้งสี่แบบยังสามารถจัดระยะระหว่างเส้นดอกแต่ละเส้นให้เกิดความถี่ ความห่างแตกต่างกันในแต่ละส่วนของเครื่องจักสานแต่ละประเภท ในส่วนของขนาดเส้นดอกและชนิดของเส้นดอกที่นำมาสานขัดเพื่อสร้างแรงยึดระหว่างกันก็มีความแตกต่างกันออกไป จึงทำให้เกิดความเหมาะสมต่อการนำไปใช้สานตามรูปแบบของลายสานแต่ละชนิดได้แตกต่างกัน (แม้แต่ในเครื่องจักสานประเภทเดียวกันก็อาจมีรูปแบบของลายสานที่ใช้หลายชนิดแตกต่างกันไปก็ได้)

ในด้านประโยชน์ใช้สอยของลายสานแต่ละชนิดที่ใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่มีลักษณะแตกต่างกันเหมาะสมที่จะใช้สอยเฉพาะอย่าง หรือหลายอย่างเมื่อนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานหรือนำไปสานเป็นส่วนประกอบโครงสร้างอื่น ตามความจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันได้แก่ การใช้ลายสานเป็นส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง ใช้สานเป็นสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรม และเพื่อตอบสนองความสุขทางด้านจิตใจ เช่น การใช้ลายสานสำหรับคูเล่นเพื่อความเพลิดเพลิน

จากการศึกษาลายสาน พบว่าลายกลมสามนิยมนำไปใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่มากที่สุด ส่วนลายขัดหนึ่งเส้นดอกสานเล็กใช้สานเป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่

เป็นอันดับรองลงมา นอกจากนี้ยังพบว่าลายสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบในเครื่องจักสานไม้ไผ่ได้เฉพาะอย่าง ได้แก่ ลายกระดิ่ง ใช้สานเฉพาะกระดิ่งผัดข้าว ลายไส้จ่อใช้สานเฉพาะเป็นส่วนประกอบในจ่อ และคาเหลวฮ่อใช้สานเป็นส่วนประกอบเฉพาะพิธีกรรม และความเชื่อทางการเกษตรเท่านั้น

ในส่วนรูปทรงของเครื่องจักสานไม้ไผ่ประเภทต่าง ๆ ปรากฏว่าเครื่องจักสานรูปแบบนิยมนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวันมากที่สุด ส่วนเครื่องจักสานไม้ไผ่รูปครึ่งวงกลม รูปตัวยู และเครื่องจักสานที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรม และความเชื่อ นำมาใช้สอยน้อยที่สุด

ดังนั้น การศึกษาเรื่องเกี่ยวกับลายสานไม้ไผ่จึงจำเป็นต้องศึกษาจากเครื่องจักสานไม้ไผ่เพราะจะทำให้ทราบถึงประโยชน์ หรือความคิดในการเลือกใช้ลายสานแต่ละชนิด รวมทั้งเหตุผลในการนำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการทำเครื่องจักสานประเภทต่าง ๆ เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการในด้านประโยชน์ใช้สอยได้เฉพาะอย่างหรือหลายอย่าง นอกจากนี้ผู้สํานยังต้องมีความรู้ ประสบการณ์ และทักษะในการทำเครื่องจักสานเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องต่อประโยชน์ใช้สอยอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. เนื่องจากบุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ในปัจจุบันนี้มีจำนวนน้อย จึงจำเป็นต้องมีการส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรให้ตระหนักถึงคุณค่า และความเป็นเอกลักษณ์ของหัตถกรรมในท้องถิ่น เพื่อสืบทอดการทำเครื่องจักสานให้คงอยู่ในสังคมสืบไป
2. วัตถุประสงค์ที่นำมาใช้ทำเครื่องจักสานในปัจจุบันลดจำนวนลงเกือบจะสูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีการรณรงค์ส่งเสริมให้ปลูกพืชที่ใช้เป็นวัตถุดิบขึ้นมาทดแทน และเลือกใช้ให้คุ้มค่ามากที่สุด อีกทั้งยังเป็นการเน้นระบบการผลิตแบบพึ่งพาตนเองในท้องถิ่น เป็นการประหยัดรายจ่าย และเพิ่มพูนรายได้ยิ่งขึ้น
3. ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นต้องทำงานแข่งกับเวลา จึงหันมาใช้สินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์จากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งหาซื้อได้ง่ายและราคาถูก เครื่องจักสานไม้ไผ่จึงได้รับความนิยมน้อยลง ดังนั้นจึงสมควรที่จะศึกษารวบรวมเพื่ออนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานนี้ไว้เพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการส่งเสริมและสนับสนุนทางด้านการศึกษา รวมทั้งเพื่อเป็นการพัฒนารูปแบบของเครื่องจักสานให้เหมาะกับการนำไปใช้สอยหรือประยุกต์ให้สอดคล้องกับวัสดุที่มีอยู่ในปัจจุบัน และความต้องการของตลาดเพื่อส่งเสริมให้เป็นอาชีพต่อไป

คำขอบคุณ

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนภูมิพล ประจำปี พ.ศ. 2531 อีกทั้งยังได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดีจาก ผศ.มณี พันทวี ผศ.บุญเลิศ สดสุชาติ คุณอาคม วรจินดา และ ผศ.สมชาย ลำควน

บรรณานุกรม

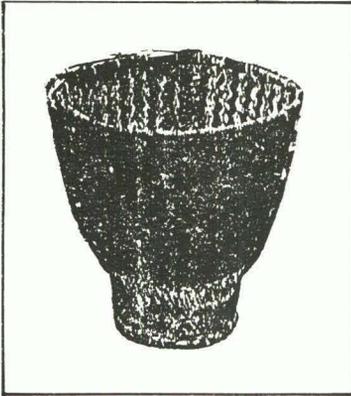
1. บุญเจือ, กীরติ. ปรัชญาศิลปะ. ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, 2522
2. มหาวิทยาลัยขอนแก่น และวิทยาลัยครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พจนานุกรมภาษาอีสาน-กลาง ฉบับ มข.-สวอ. (ฉบับชั่วคราว), ม.ป.ท., 2529.
3. เขตการปกครองอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. ม.ป.ท., 2528.
4. อุดม, คำนึ่ง. ไม้ตง ไม้หวาน. ฐานเกษตรกรรม, กรุงเทพฯ, 2530.
5. อาษารัฐ, ฉัฐมา และพันธุภากร, ภรดี. การศึกษาเรื่องการทอเสื่อจันทบุรี. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ชลบุรี, 2523.
6. วัชรพุกก์, เฉลียว. ไม้. คอมพิวเตอร์ไอทีซิง. กรุงเทพฯ, 2523.
7. จรูญวิทย์, ฉันทนา. ศิลปะพื้นบ้าน. สุนทรียศาสตร์, เจริญธรรม, กรุงเทพฯ, 2520, 104-116.
8. ทิปกรกุล, ชุ่มเมือง. หัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. ม.ป.ท., ม.ป.ป. (อัดสำเนา)
9. เกียรติบุญญาฤทธิ์, ตะวัน. เครื่องจักสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *คูปริทัศน์*, 10, ต.ค., 2522, 18-23.
10. วิชาชัยจงกิจ, เดิม. ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1. สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ, 2513.
11. สถาบันทักษิณศึกษา. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529. สถาบันทักษิณศึกษา, สงขลา, 2529.
12. ทำเนียบหมู่บ้านอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. ม.ป.ท., 2530.
13. นุชเจริญผล, นิกร. ลายสาน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
14. กรโกวิทย์, บังอร. พิพิธภัณฑวัฒนธรรมพื้นบ้าน. *เมืองโบราณ*, 2, ม.ค.-มี.ค., 2520, 135-139.

15. จินตสกุล, ประเทือง. ภูมิศาสตร์กายภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ทวีการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2529.
16. ดิคคินสัน, ประมวล. คติชาวบ้าน การศึกษาด้านมานุษยวิทยา. แพร์พิทยา, กรุงเทพฯ, 2521.
17. พระมหาปรีชา ปริญญาโณ. ประเพณีอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 5., ศิริธรรม, อุบลราชธานี, 2525.
18. เจริญวงศ์, พิสิฐ. ผาแต้มที่โขงเจียม. *อ.ส.ท.*, 1, ส.ค., 2524, 28-34.
19. เครือแก้ว, ไพฑูรย์. ลักษณะสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3, บริษัทบพิท, กรุงเทพฯ, 2518.
20. มหาสีลา, วีระวงศ์. วจนानุกรมพาสาลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2, กระทรวงศึกษาธิการ, เวียงจันทน์, 2505.
21. กงกะนั้นท์, มาโนช. จักสานราชบุรี. กราฟิการ์ต, กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.
22. กงกะนั้นท์, มาโนช. หัตถกรรมพื้นบ้าน. *สังคมวิทยา มานุษยวิทยา.*, 5(1), ก.พ., 2529, 59-62.
23. พันทวี, มุณี. ศิลปอีสาน. การสัมมนาศิลปะ. จินตทัศน์การพิมพ์, กาลสินธุ์, 2519, 44-53.
24. อุทัยผล, รัตน. หัตถกรรมประจำถิ่น. บพิทการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2523.
25. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 3., อักษร-เจริญทัศน์, กรุงเทพฯ, 2530.
26. วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, วรณี. ศิลปะหัตถกรรมพื้นถิ่น. พื้นถิ่น พื้นฐาน. ศิลปวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ, 2531, 30-39.
27. พิคกันเงิน, วิทย์. ศิลปกรรมและการช่างของไทย. รุ่งเรืองอนันต์, กรุงเทพฯ, 2527.
28. วิริยะปานนท์, วินัย. เครื่องจักสาน. แพร์พิทยา, กรุงเทพฯ, 2527.
29. ลีสุวรรณ, วิบูลย์. เครื่องจักสานในประเทศไทย. *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม.* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, 2528, 359-498.
30. ลีสุวรรณ, วิบูลย์. ศิลปชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2., ปาณา, กรุงเทพฯ, 2527 ก.
31. ลีสุวรรณ, วิบูลย์. ศิลปไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2., ปาณา, กรุงเทพฯ, 2527 ข.
32. ลีสุวรรณ, วิบูลย์. ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน. ปาณา, กรุงเทพฯ, 2527 ค.
33. ศรีสุโร, วิโรจน์. ศิลปกรรมพื้นบ้าน. วัฒนธรรมพื้นบ้าน: ศิลปกรรม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, 2528, 1-37.
34. ศรีสุโร, วิโรจน์. ศิลปกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน. สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ, 2511, 416-425.
35. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสาน. จินตทัศน์การพิมพ์, กาลสินธุ์, ม.ป.ป.

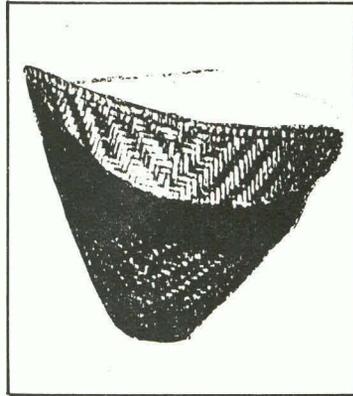
36. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. แม่ลายจักสาน. กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.
37. มหาวีรวงศ์ (ติสุต มหาเถระ), สมเด็จพระ. พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง. ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, 2515.
38. โสธรบุญ, สมศักดิ์. ศิลปพื้นบ้านกาญจนบุรี. *คุรุปริทัศน์*, 1, ม.ค., 2527, 64-67.
39. กองประยูร, สมหวัง. ศิลปพื้นบ้าน. ส่งเสริมธุรกิจ, เชียงใหม่, ม.ป.ป.
40. พงศ์ไพบูลย์, สุธีวงศ์. วัฒนธรรมพื้นบ้านแนวปฏิบัติในภาคใต้. กรุงเทพมหานครการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2525.
41. สุนทรเกสัช, สุเทพ. สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ, 2511.
42. ศิลปพัฒนา, สุนทรี. ประวัติแนวความคิดทางสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 6., ประชาชน, กรุงเทพฯ, 2526.
43. อังประภาพรชัย, สุนงข. และ ณ นครพนม, สมชาย. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง. หอรัตนชัยการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2527.
44. คำวิฑูร, สุรพล. ภูเขาแห่งความตายที่โจงเจียม. *ศิลปวัฒนธรรม*, 11, ก.ย., 2524, 6-15.
45. กนกพงศ์ชัย, แสงอรุณ. พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน. *เมืองโบราณ*, 3, ก.ค.-ก.ย., 2524, 134-137.
46. รัศมี, อนันต์. รวมทฤษฎีหัตถกรรม. บุญเลิศการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2524.
47. อนุমানราชชน, พระยา. เรื่องวัฒนธรรม. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
48. อนุমানราชชน, พระยา. ศิลปสงเคราะห์. รุ่งวัฒนา, กรุงเทพฯ, 2515.
49. อาภาภิรม, อานนท์. สังคมมนุษย์ สังคม และวัฒนธรรม. บำรุงนุกุลกิจ, กรุงเทพฯ, 2514.
50. สุทธิพันธุ์, อารีย์. ศิลปะกับมนุษย์. ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, 2519.
51. สุทธิพันธุ์, อารีย์. ศิลปนิยม. ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, 2516.
52. บุญภักดี, เอนก และใจสุทธิ, พิสดห์. เครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่. คุรุสภาลาดพร้าว, กรุงเทพฯ, 2526.
53. สัมภาษณ์ คำทอก แก้วบุรี. บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2531.
54. สัมภาษณ์ ดา บุตรจันทร์. บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2531.
55. สัมภาษณ์ ไม้ เสนามาตย์. บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2531.
56. สัมภาษณ์ ลุน มีดทไฟไทย. บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2531.

57. สัมภาษณ์ สิม ท้องสิม. บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2531.
58. สัมภาษณ์ อินทร์ ศรีภูงา. บ้านเลขที่ 101 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2531.
59. สัมภาษณ์ อ่ำคา โยธานันท์. บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแล้ง ตำบลห้วยหินลาด อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2531.

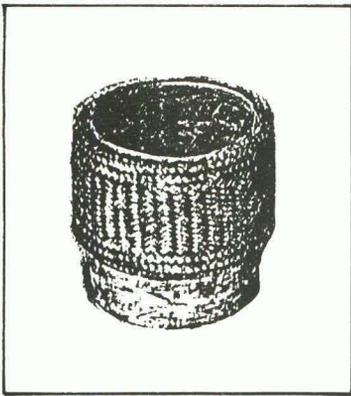
ภาชนะประกอบอาหาร

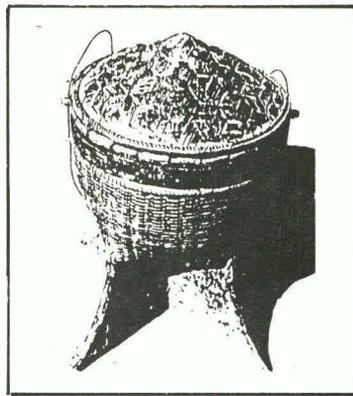
มวย

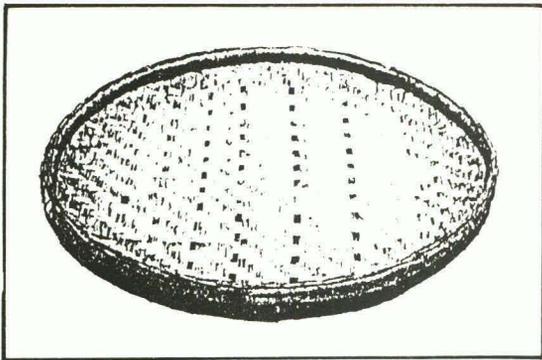
หวด

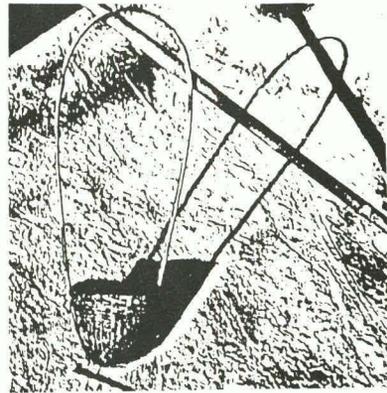
กระติบข้าว

กล่องข้าว

กะเบี้น

ภาชนะกรองปลาร้า (ต้อปลาแตก)

เครื่องใช้ภายในบ้าน

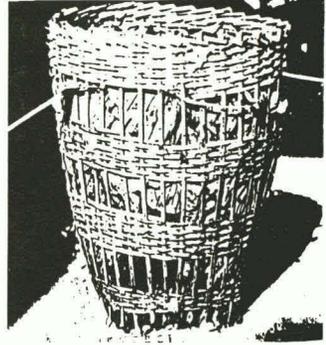
ตะกร้า

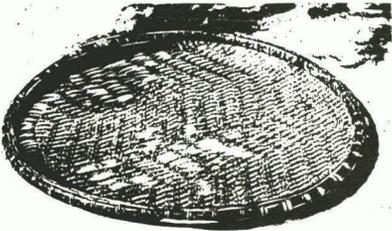
ตะกร้าหญ้า

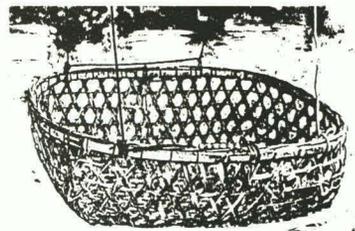
เครื่องสำหรับตัดด้ายหรือไหม (กวัก)

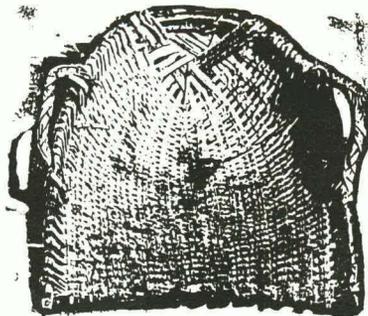
กระทอ

กระด้ง

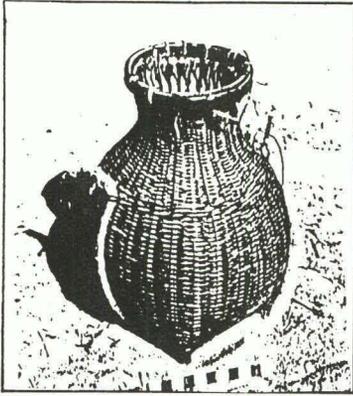

เป็ดเด็ก

ปุ้งกี

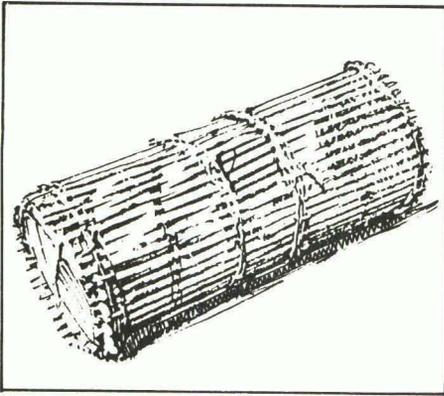
เครื่องมือจับสัตว์น้ำ

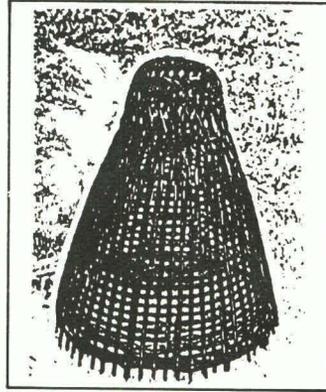
ข้อง

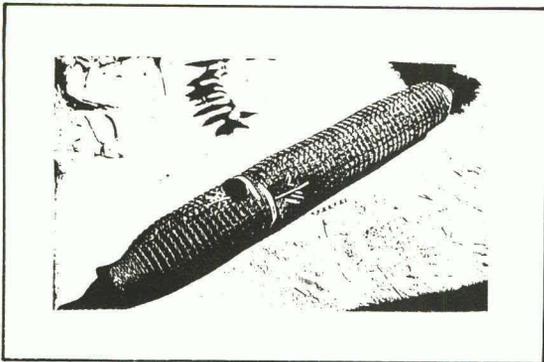
ข้องลอย

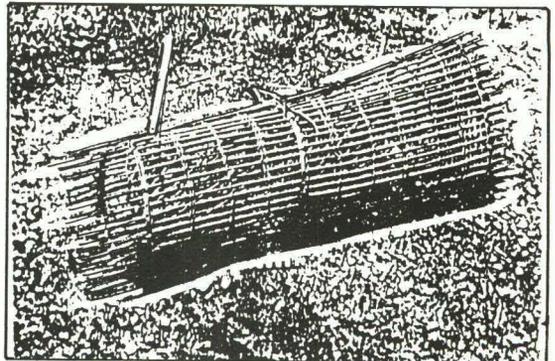
กระชัง

สู่ม

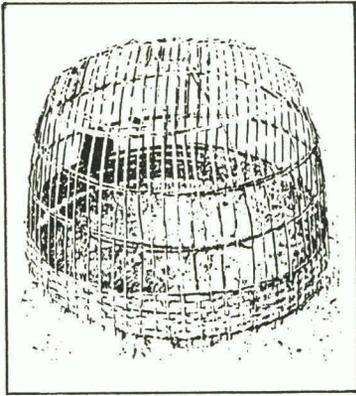

ไซ

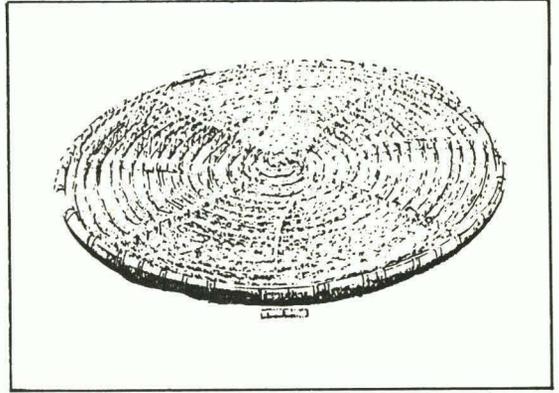

ลอบ

เครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์

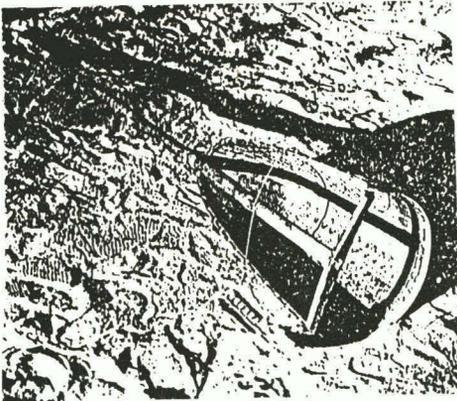

สู่ม

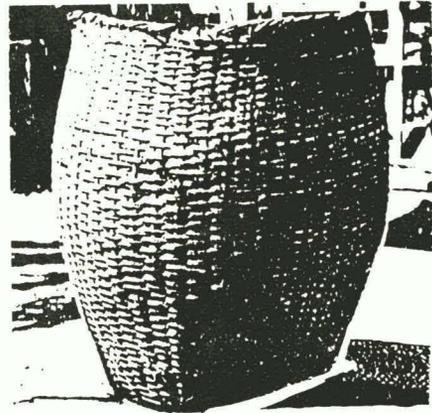

จ้อ

เครื่องมือเพาะปลูก

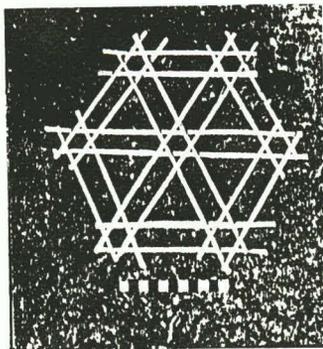

ซังโลง

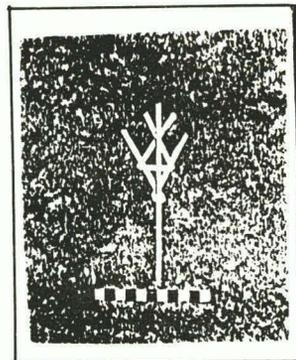

กานะเก็บเมล็ดข้าวเปลือกสำหรับ
ใช้ทำพันธุ์ (ฮีน)

เครื่องใช้ประกอบพิธีกรรมและความเชื่อ

ลายตาชะลอม (ตาปักกอก)

เจลอ้อ (ตาเหลวอ้อ)